

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

2.1 ความเป็นมาของมูลนิธิโครงการหลวง (มูลนิธิโครงการหลวง, 2562)

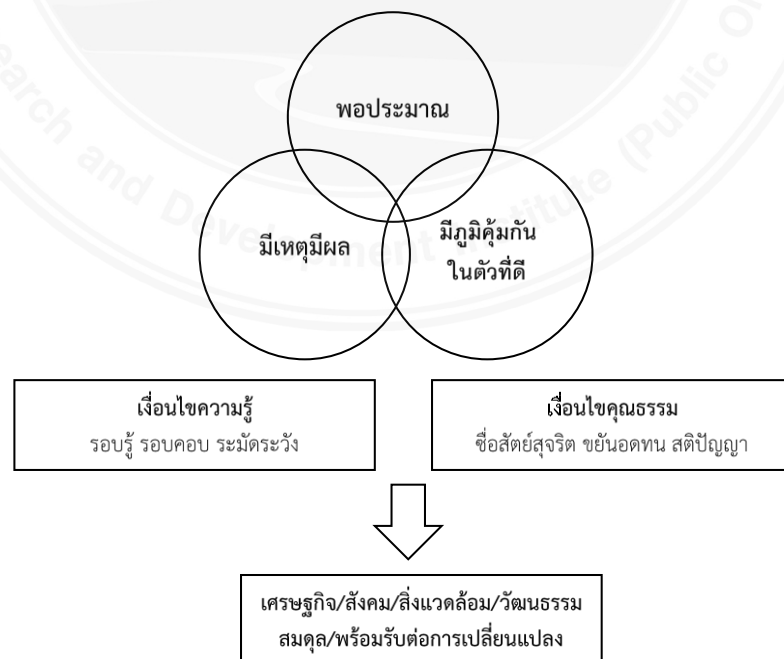
ในอดีตพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทยเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นแนวป้องกันประเทศ โดยเฉพาะด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก อีกทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดของลุ่มน้ำต่างๆ ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่ปิง ลุ่มน้ำแม่กก ลุ่มน้ำแม่แตง ลุ่มน้ำแม่แจ่ม และลุ่มน้ำน่าน ที่มีความสำคัญต่อการเกษตรและการดำรงชีพของคนพื้นราบในภาคเหนือและภาคกลางของประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 บริเวณพื้นที่สูงดังกล่าวถูกทำลายจากการทำไร่เลื่อนลอยของประชาชนบนพื้นที่สูง ซึ่งยากจน แร้นแค้น ขาดแคลนอาหาร และมีคุณภาพชีวิตต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ประชากรกว่า 1,600,000 คน ในพื้นที่ 20 จังหวัด ดำรงชีพด้วยการเกษตรแบบดั้งเดิมและทำไร่เลื่อนลอย ปัญหาสำคัญอีกประการ คือ การปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นพืชเสพติดและผิดกฎหมายทั้งของประเทศไทยและสากล ต้องหมั่นเวียนย้ายพื้นที่ปลูก ส่งผลให้ป่า ดิน และน้ำบนพื้นที่สูงถูกทำลาย เกิดภูเขาหัวโล้น ดินพังทลาย และน้ำท่วมในพื้นที่ราบ รัฐบาลไทยจึงได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการช่วยเหลือและพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงเหล่านี้ ภายใต้การดูแลของกองพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย แต่ปัญหาต่างๆ ยังมีอยู่ โดยพบว่าป่าต้นน้ำลำธารทางภาคเหนือถูกทำลายประมาณปีละ 100,000-200,000 ไร่

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9) สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และพระบรมวงศ์ ได้เสด็จแปรพระราชฐานไปยังจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเยี่ยมเยียนราษฎร ทรงทราบปัญหาความยากจน สุขอนามัย การศึกษาที่ต่ำกว่ามาตรฐาน การเกษตรแบบเดิม และการปลูกฝิ่นของชาวเขาบนพื้นที่สูง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และความมั่นคงของประเทศ จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะช่วยเหลือชุมชนชาวเขาเหล่านี้ ด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ในรูปแบบ “การพัฒนาแบบทางเลือก” โดยปี พ.ศ. 2512 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้ง “โครงการพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “โครงการหลวง” เพื่อพัฒนาชุมชนชาวเขา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อมนุษยธรรม และความมั่นคงของประเทศชาติ ในปี พ.ศ. 2535 ได้เปลี่ยนสถานะภาพเป็น “มูลนิธิโครงการหลวง” เพื่อเป็นองค์กรนิติบุคคลที่มีกฎหมายรองรับ สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องมั่นคง และทรงพระราชทานหลักการปฏิบัติที่สำคัญยิ่งในการดำเนินงานพัฒนาทางเลือกบนพื้นที่สูง ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันนับเป็นรากฐานสำคัญเพื่อสร้างความสมดุลของการพัฒนาทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนาและสร้างความสมดุลทุกด้านให้ผู้คนในชุมชน และพระราชทานแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการพัฒนาชุมชนชาวเขา (Royal Project Way of Working) ได้แก่ ลดขั้นตอน เร็วๆ เข้า ปิดทองหลังพระ และช่วยชาวเขาให้ช่วยตนเอง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์สำคัญของโครงการหลวง ประกอบด้วย ช่วยชาวเขาเพื่อมนุษยธรรม ช่วยชาวไทยโดยลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้และต้นน้ำลำธาร กำจัด การปลูกฝิ่น รวมถึงรักษาดินและใช้พื้นที่ให้ถูกต้อง คือ ให้ป่าในส่วนที่เป็นป่า ทำไร่ทำสวนในส่วนที่ควรเพาะปลูก อย่าให้สองส่วนนี้รุกร้าซึ่งกันและกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานแนวทางการปฏิบัติงานการพัฒนาทางเลือก โดยการขับเคลื่อนด้วย “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และหลักการทรงงาน 3 ประการ คือ เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เพื่อสร้างความสมดุลให้คนในชุมชนในทุกๆ ด้าน อันเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหามันพื้นที่สูงของประเทศไทย อาจถือได้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศแรกที่เริ่มดำเนินแนวทางพัฒนาทางเลือก โดยการบูรณาการพัฒนาแบบองค์รวม ที่สั่งสมแนวปฏิบัติมาตลอดระยะเวลา 50 ปี จนเกิดผลสำเร็จเป็นรูปธรรมสามารถเป็นแบบอย่างให้แก่พื้นที่สูงอื่นๆ ทั้งในและต่างประเทศตามเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ

2.2 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2558)

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 พระราชทานพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยและไม่มากเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ และ ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ภายใต้งานไขการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ คือ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ และ เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ภาพที่ 1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ประเทศไทยกับเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นให้ผู้ผลิตหรือผู้บริโภค พยายามเริ่มต้นผลิตหรือบริโภคภายใต้ขอบเขต ข้อจำกัดของรายได้ หรือทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งก็คือ หลักการลดการพึ่งพา เพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมการผลิตด้วยตนเอง ลดภาวะเสี่ยงจากการไม่สามารถควบคุมระบบตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เศรษฐกิจพอเพียง มิใช่หมายความว่าถึง การกระเบียดกระเสียรจนเกินสมควร หากแต่อาจพุ่มเฟือยได้เป็นครั้งคราวตามอัตภาพ แต่คนส่วนใหญ่ของประเทศ มักใช้จ่ายเกินตัว เกินฐานะที่หามาได้

เศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้ เช่น ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมจึงควรเน้นเศรษฐกิจการเกษตร ความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงให้เป็นระบบเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง ช่วยลดความเสี่ยงหรือความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาวได้ นอกจากนี้เศรษฐกิจพอเพียงยังสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับทุกสาขา ทุกภาคของเศรษฐกิจ ไม่จำกัดเฉพาะแต่ภาคการเกษตรหรือภาคชนบท แม้แต่ภาคการเงิน ภาคอสังหาริมทรัพย์ และการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ โดยมีหลักการที่คล้ายคลึงกัน คือ เน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุมีผล สร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองและสังคม โดยแนวพระราชดำริการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ประกอบด้วย (1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการใช้ชีวิต (2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต (3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันทางการค้าแบบต่อสู้อย่างรุนแรง (4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ และ (5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา

2.3 ชาวเขา ชนกลุ่มน้อย กลุ่มชาติพันธุ์

การเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ว่า “ชาวเขา” หรือ “ชนกลุ่มน้อย” เคยถูกใช้เรียกกลุ่มชนที่มีลักษณะวัฒนธรรมแตกต่างจากสังคมหลักหรือคนกลุ่มใหญ่ในสังคม ทั้งนี้กรมการปกครอง ได้ให้ความหมายไว้ในเอกสารของสำนักทะเบียนราษฎรว่า “ชาวเขา (Hill tribe) หมายถึง ชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในเขตบริเวณที่สูงกว่าระดับพื้นดิน มีภาษาพูด และวัฒนธรรมแตกต่างจากคนไทย” ส่วน “ชนกลุ่มน้อย (Minority) หมายถึง กลุ่มชนที่มีใช้คนไทย มีจำนวนน้อยกว่าเจ้าของประเทศ มีวัฒนธรรมแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในประเทศไทย อาจเป็นชนกลุ่มน้อยดั้งเดิม เช่น ชาวเขาหรือผู้อพยพหลบหนีเข้าเมืองหรือเข้ามาพักชั่วคราว” (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย (ม.ป.ป.) ยังได้ให้คำจำกัดความคำว่า “ชาวเขา” หมายถึง กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และภาษาพูดเป็นของตนเอง อาศัยอยู่บนภูเขา มีอาชีพและรายได้จากการเกษตรเป็นหลัก ลักษณะด้านครอบครัว เครือญาติ และชุมชนระดับหมู่บ้านของแต่ละชาติพันธุ์มีเอกลักษณ์ของตน ซึ่งแตกต่างกันทุกชาติพันธุ์และยังคงนับถือผีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งการแต่งงานก็นิยมแต่งงานกับคนในเผ่าของตนเองมากกว่าแต่งงานกับคนนอกเผ่า หน่วยงานราชการได้ให้คำจำกัดความ “ชาวเขา” หมายถึง บุคคลที่อยู่ใน 9 เผ่า คือ กะเหรี่ยง แม้ว เย้า มูเซอ ลีซอ อีเก้อ ลัวะ ขมุ และถิ่น ส่วนเผ่าอื่นๆ เช่น ผีตองเหลือง ปะหล่อง ปางตอง คะฉิ่น ไทยใหญ่ มอญ จีนฮ่อ ฯลฯ ถูกเรียกว่า “ชนกลุ่มน้อย (Minotity Group) หรือกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group)” อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านมนุษยวิทยาบางท่านมีความเห็นว่าผีตองเหลือง ปะหล่อง และปางตอง น่าจะจัดอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า “ชาวเขา” เนื่องจากมีความเจริญในระดับเผ่าพันธุ์เท่านั้น

ประเพณีและวัฒนธรรมของชนชาวเขาจะแตกต่างกันในแต่ละชาติพันธุ์ แต่ในภาพรวมจะมีความคล้ายคลึงกันอยู่ไม่น้อย เช่น เรื่องลัทธิความเชื่อและการทำมาหากิน ซึ่งชาวเขาส่วนมากคือกลุ่มคนเร่ร่อนหาที่ทำกินไปเรื่อยๆ ด้วยการตัดไม้ทำลายป่า ปลุกพืชต้องห้าม คือ ผิ่น ไร่ไร่เลื่อนลอย (ข้าวโพด ข้าวไร่) พอดินจืด ก็ย้ายหาที่ทำกินแห่งใหม่ ทำให้ต้องสูญเสียทรัพยากรป่าไม้จำนวนมาก ปัจจุบัน ในประเทศไทยมีชาวเขาอยู่ประมาณ 400,000 กว่าคน กะเหรี่ยงเป็นชาวเขากลุ่มใหญ่ที่สุด ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 200,000 คน ชาวเขาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมาก่อนชนชาติไทยและกลุ่มที่อพยพเข้ามาหลังชนชาติไทย การกระจายตัวของชาวเขาในแต่ละภูมิภาค ประกอบด้วย ภาคเหนือตอนบน เป็นภูมิภาคที่มีชาวเขาอาศัยอยู่มากที่สุด เพราะมีสภาพภูมิอากาศหนาวเย็น มีเทือกเขาสลับซับซ้อน ปลุกผิ่นได้ง่าย และสะดวกต่อการซื้อขายผิ่น ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน น่าน ลำพูน แพร่ พะเยา และลำปาง ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ ตาก สุโขทัย เพชรบูรณ์ พิษณุโลก และกำแพงเพชร โดย 2 ใน 3 ของจำนวนชาวเขาในส่วนนี้เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในจังหวัดตาก ภาคกลางตอนบนและภาคตะวันตก มีชาวเขาอาศัยอยู่ใน 7 จังหวัด คือ กาญจนบุรี อุทัยธานี ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และนครสวรรค์ ร้อยละ 95 เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดเลย เป็นจังหวัดเดียวที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าม้งที่อพยพหนีภัยมาจากประเทศลาว

จากข้อมูลของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง พบว่าประชากรบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย ชนเผ่ากะเหรี่ยง ร้อยละ 36.67 คนไทยพื้นราบ ร้อยละ 26.19 ชนเผ่าม้ง ร้อยละ 8.27 ชนเผ่ามูเซอ ร้อยละ 6.80 ชนเผ่าลัวะ ร้อยละ 4.79 ชนเผ่าอาข่า ร้อยละ 4.05 และชนเผ่าอื่นๆ ร้อยละ 13.23 ทั้งนี้ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย (ม.ป.ป.) ได้สรุปลักษณะของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ดังนี้

กะเหรี่ยง (ปกากะญอ) ชาวกะเหรี่ยง เรียกตนเองว่า “ปกากะญอ” แปลว่า “คน” เป็นชนเผ่าที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ สะกอหรือยางขาวหรือปากกะญอ เป็นกลุ่มที่มีประชากรมากที่สุด ไปหรือโพล่ ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำพูน ปะโอหรือตองสู รวมถึงปะเวหรือคะยา ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน กะเหรี่ยงมีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณมอโกเลียเมื่อกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ต่อมาได้หนีภัยรุกรานจากกองทัพจีนมาอยู่ทิเบตแล้วถอยร่นมาเรื่อยๆ จนมาถึงคอคอดกระจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ กะเหรี่ยงแต่ละเผ่ามีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเองโดยดัดแปลงมาจากตัวหนังสือพม่าผสมอักษรโรมัน นิยมสร้างบ้านยกพื้นสูง มีขานบ้านมีการตั้งถิ่นฐานเป็นหลัก ไม่ย้ายถิ่นบ่อย วิถีชีวิตการดำรงชีพกะเหรี่ยงดั้งเดิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา และอยู่ตามป่าตามเขา ปลุกพืชผักสวนครัวตามฤดูกาล เลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาหารมากกว่าจำหน่าย ใช้ชีวิตแบบพึ่งพาพึ่งน้ำอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ กะเหรี่ยงมีการทอผ้าจนเป็นวัฒนธรรมประจำเผ่า เสื้อเด็กและหญิงสาวจะเป็นชุดทรงกระสอบ ผ้าฝ้ายพื้นขาว ทอหรือปักประดับลวดลายให้งดงาม ส่วนผู้หญิงที่มีครอบครัวแล้วจะสวมเสื้อสีดำ น้ำเงิน และผ้านุ่งสีแดงคนละท่อน ตกแต่งด้วยลูกเดือยหรือหอยกดอก ยกลาย สำหรับผู้ชายส่วนมากจะสวมเสื้อยาวถึงสะโพก ตัวเสื้อตกแต่งด้วยแถบสีไม่มีการปักประดับเหมือนเสื้อผู้หญิง นุ่งกางเกงสะดอ นิยมใช้สร้อยลูกปัดเป็นเครื่องประดับ และสวมกำไลเงินหรือตุ้มหู เดิมชาวกะเหรี่ยงนับถือผีมีการบวงสรวงและเซ่นสังเวยอย่างเคร่งครัดภายหลังเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์มากขึ้น แต่ก็ยังคงความเชื่อเดิมอยู่ไม่น้อย เช่น ความเชื่อเรื่องขวัญหรือการทำกิจกรรมต่างๆ ต้องมีการเซ่นเจ้าที่ เจ้าทาง และบอกกล่าวบรรพชน ให้อุดหนุนค้าจุน ช่วยให้งานการงานนั้นๆ เจริญก้าวหน้า การเกษตรกรรมได้ผลผลิตดี ให้อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องคุ้มครองดูแล และยังเป็นการขอขมาอีกด้วย

ม้ง หมายถึง อิสระชน เดิมอาศัยอยู่ในประเทศจีน ต่อมาชาวจีนเข้ามาปราบปราม เป็นเหตุให้อพยพลงมาตอนใต้ของจีนและเขตอินโดจีน ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และตอนเหนือของประเทศไทย ประมาณ พ.ศ. 2400 แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ม้งน้ำเงินและม้งขาว ไม่ชอบให้เรียกว่า “ม้ง” ถือว่าเป็นการดูถูกเหยียดหยาม ประชากรม้งในประเทศไทยมีมากเป็นอันดับ 2 รองจากกะเหรี่ยง ตั้งถิ่นฐานตามภูเขาสูงหรือที่ราบเชิงเขาในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน แพร่ ลำปาง กำแพงเพชร เลย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย และตาก ภาษาม้งจัดอยู่ในสาขาเมี้ยว-เย้าองตระกูลจีน-ทิเบตไม่มีภาษาเขียนแต่ยืมตัวอักษรภาษาโรมันมาใช้ ไม่มีภาษาที่แน่นอน มักรับภาษาอื่นมาใช้ เช่น ภาษาจีนยูนนาน ภาษาลาว ภาษาไทยภาคเหนือ เป็นต้น เรื่องราวความเป็นมาต่างๆ ของม้ง จึงอาศัยวิธีการจำและเล่าสืบต่อกันมา อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันม้งได้เขียนและอ่านหนังสือภาษาม้ง โดยใช้ตัวอักษรหนังสือละติน (Hmong RPA) ม้งนิยมสร้างบ้านบนภูเขาสูง บางกลุ่มจะปลูกฝิ่นเป็นพืชหลัก แต่ปัจจุบันม้งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ให้อพยพมาตั้งรกรากอยู่ในที่ราบลุ่มเขา ม้งบางกลุ่มตั้งรกรากอยู่บนดอย แต่ไม่ลึก การคมนาคมพอจะเข้าถึงได้ หมู่บ้านม้งประกอบด้วยกลุ่มเรือนหลายหย่อมๆ ละ 7-8 หลังคาเรือน แต่ละหย่อมหมายถึงตระกูลเดียวกันหรือเป็นญาติพี่น้องกัน มีเรือนใหญ่ของคนสำคัญอยู่ตรงกลาง ม้งถือผู้อาวุโสเป็นหัวหน้าครอบครัว นับถือวิญญาณบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่อยู่บนฟ้า ในลำน้ำ ประจำต้นไม้ ภูเขา ไร่นา ฯลฯ ต้องเช่นส่งเวยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เหล่านี้ปีละครั้ง โดยเชื่อว่า จะช่วยให้อาการเจ็บป่วยได้ถูกต้องและรักษาได้ผล เพราะความเจ็บป่วยเป็นผลมาจากการผิดผี ทำให้ผีเดือดดาลมาแก้แค้นลงโทษให้เจ็บป่วย จึงต้องจัดการกับผีให้คนไข้หายจากโรค หากป่วยเพราะขวัญหนีต้องทำพิธีเรียกขวัญกลับเข้าสู่ร่างของบุคคลนั้น แต่ต้องมีพิธีกรรมมากมาย บางพิธีกรรมมีความยุ่งยาก แต่ม้งก็ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคเหล่านั้น เพราะเชื่อว่าการมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน นั่นคือความสุขอันยิ่งใหญ่ ฉะนั้นม้งจึงต้องทำทุกอย่างเพื่อรักษาให้หายจากโรค คนเผ่าม้งจะไม่เกี่ยวพาราสิหรือแต่งงานกับคนแซ่หรือตระกูลเดียวกันเพราะถือเป็นพี่น้องกัน นิยมแต่งงานระหว่างอายุ 15-18 ปี ฝ่ายหญิงจะย้ายมาอยู่ในบ้านของฝ่ายชาย ซึ่งนับเป็นการเพิ่มสมาชิกในครอบครัวฝ่ายชาย และอาจมีภรรยาได้มากกว่าหนึ่งคน อยู่รวมกันในบ้านของฝ่ายชาย

ลาหู่ (มุเซอ) อาศัยอยู่ในประเทศจีน เมื่อถูกรุกรานจึงอพยพเข้าสู่ประเทศพม่าและทางเหนือของประเทศไทย มุเซอที่รู้จักกันมาก ได้แก่ มุเซอดำ มุเซอแดง มีวัฒนธรรมประเพณีคล้ายคลึงกัน มุเซอเป็นภาษาพม่า แปลว่า นายพราน เนื่องจากมีความชำนาญในการล่าสัตว์โดยใช้หน้าไม้ แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ มุเซอดำ มุเซอแดง (ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย) มุเซอผีหรือมุเซอกุย และมุเซอเฉเล ปัจจุบันประเทศไทยมีเผ่ามุเซออาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-พม่ากว่า 800 หมู่บ้าน โดยเฉพาะพื้นที่ติดชายแดนของจังหวัดเชียงราย แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำปาง โดยส่วนใหญ่จะอาศัยรวมกับชนเผ่าอื่นๆ หรือคนไทย นับถือผีโดยโตโบหรือผู้นำทางศาสนาและนับถือศาสนาคริสต์ด้วย พูดภาษาทิเบต-พม่าคล้ายกับเผ่าอาข่าและลีซอ ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยใหญ่และภาษาลาวได้ บางคนพูดภาษาจีนยูนนานหรือพม่า ภาษามุเซอมีแต่ภาษาพูดและสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษซึ่งแสดงถึงวัฒนธรรมด้านภาษาของตนเอง โดยระบบความจำ พูด ฟัง ไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง นิยมปลูกบ้านบนดอยสูงระดับ 4,000 ฟุตขึ้นไปจากระดับน้ำทะเล เพราะถือว่าผู้ที่อยู่สูงจะเหนือกว่าผู้ที่อยู่ต่ำ โดยบ้านของหัวหน้าหมู่บ้านจะใหญ่กว่าของลูกบ้านราว 2 เท่า มีห้องนอนสำหรับต้อนรับแขกกับห้องนอนของครอบครัว เพราะแขกผู้ไปเยือนหมู่บ้านจะไปหาหัวหน้าหมู่บ้านก่อน และพักค้างแรมอยู่ภายในบ้านหัวหน้า ด้านการแต่งกาย มุเซอชาวลาหู่มีเครื่องแต่งกายที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวในด้าน

สีเส้นและผ้า ใช้ผ้าสีดำ สีฟ้า และสีแดง ขึ้นอยู่กับว่าเป็นลาหู่กลุ่มใด และตกแต่งด้วยผ้าหลายสีเป็น ลวดลายสวยงาม รูปแบบของเสื้อลาหู่จึงแตกต่างกันไปตามกลุ่ม แต่ทุกกลุ่มจะนุ่งเช่นเดียวกัน รูปแบบของเสื้อผู้หญิง จะเป็นเสื้อแขนยาวตัวสั้นแคเอวตกแต่งด้วยผ้าหลากสีและเครื่องเงิน เสื้อผ้า ของผู้ชาย ทั้งเสื้อและกางเกงจะใช้ผ้าสีดำ ใช้ผ้าสีต่างๆ ลวดลายที่สวยงามเหมือนของผู้หญิง นับถือ ผิบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก แต่ปัจจุบันมีการนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาคริสต์มากขึ้น มีความเชื่อที่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำรงชีวิต การเกิด เจ็บ ตาย บุคคลที่มีอิทธิพลในหมู่บ้าน มากที่สุด ได้แก่ พ่อครูหรือปู่จ้อง การตัดสินใจสำคัญๆ ของหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านและทุกคนต้อง ฟังความคิดเห็นของพ่อครูเป็นหลัก ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านกับพ่อครูอาจเป็นคนเดียวกัน เป็นผู้นำทาง พิธีกรรม เป็นผู้ทำนายทายทัก รักษาอาการเจ็บป่วยด้วยสมุนไพรหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น พื้นฐานความเชื่อ ของลาหู่จะนับถือพระเจ้า (อ้อซา) ถือเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ให้กำเนิดโลกและความดีทั้งปวง การบูชาสวด อ้อนวอน อ้อซา ถือเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะบันดาลให้ทุกคนสมบูรณ์พูนสุข ข้าวปลาอาหารอุดม สมบูรณ์ ชาวลาหู่มีความเชื่อเรื่องภูตผี ขวัญ วิญญาณ ผสมผสานไปด้วยกัน

ลัวะ ประมาณ 1,300 ปีมาแล้ว ก่อนที่พวกมอญจะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่เขตลุ่มน้ำปิง บรรพบุรุษของลัวะได้ตั้งถิ่นฐานอยู่แล้ว ลัวะหรือที่คนไทยภาคเหนือเรียกว่า “ลัวะ” เป็นกลุ่มชน ออสโตรนีเซียนและเรียกตัวเองว่า “ละเวียะ” ไม่ทราบถิ่นกำเนิดที่แท้จริง แต่เชื่อว่าอพยพมาจากทาง ตอนใต้ของไทย มลายา หรือเขมร บางคนเชื่อว่า ชาวลัวะเป็นเชื้อสายเดียวกับพวกว้าที่อยู่ทางภาคเหนือ ของเมียนมาร์และตอนใต้ของมณฑลยูนนานในประเทศจีน เพราะมีความคล้ายคลึงกันด้านภาษา ลักษณะรูปร่าง และการแต่งกาย ชาวลัวะได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองเชียงใหม่ เมื่อประมาณ 900 ปีมาแล้ว พวกมอญจากลพบุรีซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองลำพูนและลำปางได้รุกรานชาวลัวะจนต้องหนีไปอยู่ บนภูเขากลายเป็นชาวเขา ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 ชนชาติไทยได้อพยพเข้าสู่ดินแดนแถบนี้ ตีพวกมอญแตกพ่ายและมีสัมพันธไมตรีกับลัวะ ชาวลัวะก็เชื่อว่าบรรพบุรุษของเขาเคยอาศัยอยู่ใน เชียงใหม่และเป็นผู้สร้างวัดเจติยหลวงก่อนที่ประเทศไทยจะเข้าสู่ดินแดนแถบนี้ ลัวะมีกษัตริย์ของ ตนเองและองค์สุดท้าย คือ ขุนหลวงวิลังกะ ซึ่งถูกพระนางจามเทวีกษัตริย์มอญแห่งนครหริภุญชัย (ลำพูน) ตีแตกพ่ายไปอยู่บนป่าเขา ลัวะบางส่วนที่อาศัยอยู่พื้นราบ กระจายอยู่ 6 จังหวัด คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน อุทัยธานี สุพรรณบุรี เชียงราย และลำปาง ภาษาของลัวะจัดอยู่ในตระกูลภาษา ออสโตรเอเชียติกและได้รับอิทธิพลจากภาษาของพวกมอญ-เขมรด้วย ภาษาของลัวะแตกต่างกัน เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มวาวู ใช้ในเขตลุ่มน้ำปิง อีกกลุ่ม คือ กลุ่มอังกา ใช้ในเขตตะวันตก เขตอำเภอ แม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน แต่สามารถเข้าใจกันได้ นอกจากนี้ยังนำคำในภาษาไทยพื้นเมืองทาง เหนือไปใช้และสามารถพูดภาษาไทยได้ด้วย หมู่บ้านลัวะปัจจุบันส่วนมากยังอยู่ในเขตภูเขาห่างไกลจาก คนไทย หมู่บ้านหนึ่งๆ ประกอบด้วย 20-100 หลังคาเรือน สร้างบ้านเรียงรายอยู่ตามแนวสันเขา ลักษณะบ้านยกพื้นสูงคล้ายบ้านกะเหรี่ยง มีระบบการแต่งงานแบบผัวเดียวเมียเดียว โดยฝ่ายหญิงจะ เข้าไปอยู่กับฝ่ายชายและนับถือผีบรรพบุรุษฝ่ายชาย บุตรที่เกิดมาอยู่ในเครือญาติของฝ่ายพ่อ ครัวเรือนหนึ่งๆ ประกอบด้วย สามี ภรรยา บุตร บุตรชายคนโตต้องสร้างบ้านใหม่เมื่อแต่งงาน บุตรชายคนสุดท้ายจะเป็นผู้ได้รับมรดกและเลี้ยงดูพ่อแม่ตลอดชีวิต หน้าที่ในครัวเรือนจะแบ่งตามอายุ และเพศ กล่าวคือ ผู้หญิงมีหน้าที่รับผิดชอบหาพืช ผักน้ำ ตำข้าว ทำอาหาร และทอผ้า ผู้ชายมีหน้าที่ ซ่อมแซมบ้าน ทำไร่ ไถนา และล่าสัตว์ ส่วนงานในไร่เป็นหน้าที่ของทั้งสองฝ่าย รวมทั้งสมาชิกวัย แรงงานทุกคนในครอบครัวด้วย งานด้านพิธีกรรมเป็นหน้าที่รับผิดชอบของผู้ชายเกือบทั้งหมด สังคม ลัวะไม่มีตำแหน่งเฉพาะทางการเมืองการปกครอง ไม่มีการตั้งบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย

ตัดสินกรณีพิพาท และรักษากฎระเบียบของหมู่บ้านโดยตรง แต่ให้ความเคารพเชื่อถือหัวหน้าทางความเชื่อถือของหมู่บ้านที่เรียก “สมัง” ให้เป็นผู้ทำพิธีการต่างๆ ในนามของหมู่บ้าน โดยสมังจะมาร่วมกับ “ล่า” หรือผู้นำทางด้านพิธีกรรมของแต่ละกลุ่มในหมู่บ้าน นอกจากนั้นก็มีผู้ช่วยล่า ซึ่งเป็นผู้ที่อายุมากในกลุ่มรองจากล่า เมื่อล่าคนเดิมเสียชีวิต ผู้ช่วยก็จะเป็นผู้ได้รับตำแหน่งคนต่อไป ด้านอาชีพชนเผ่าลัวะ มีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ (วัว ควาย หมู ไก่) หมูเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินตามบริเวณบ้าน ซึ่งสัตว์เลี้ยงบางชนิดก็ฆ่าสำหรับเลี้ยงผี ถ้าฤดูข้าวเหลืองจึงนำมาขังไว้ในคอก เวลาว่างก็ทอผ้า ตำข้าว จักสาน (กระบุง ตะกร้า ฯลฯ) ถูดูแล้งเข้าป่าล่าสัตว์เมื่อได้สัตว์ปามาหนึ่งตัว ผู้ล่าแบ่งไว้ครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งมอบให้ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อตีเคราะห์สัญญาเรียกชาวบ้านมาแบ่งกันไปทุกหลังคาเรือน ลัวะมีเศรษฐกิจแบบยังชีพขึ้นอยู่กับการทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวเจ้าเป็นพืชหลัก ผลิตผลทางเศรษฐกิจมีลักษณะพอมีพอกิน ไม่เดือดร้อน และชายในหมู่บ้านใกล้เคียงได้บ้าง มาตรฐานการครองชีพอยู่ในระดับปานกลาง นอกจากนับถือศาสนาพุทธ ยังนิยมนับถือผี มีการถือผีเสื้อบ้าน ส่งเคราะห์ ผูกเส้นด้ายข้อมือถือขวัญ เวลาเจ็บป่วยใช้ยารากไม้สมุนไพรเสกเป่าและทำพิธีฆ่าไก่เช่นผี ถ้าตายก็ทำพิธีอย่างชาวเหนือ มีพระสงฆ์สวดบังสกุล เอาศพไปฝังที่ป่าช้ามากกว่าเผา แต่ถ้าตายผิดธรรมดาก็เผาในวันนั้น งานพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน (ผีหมู่บ้าน) จะทำขุมประตูลานไม้เป็นรูปรัศมี 8 แฉกติดไว้ห้ามไม่ให้คนต่างถิ่นเข้าเขตหมู่บ้าน เครื่องหมายนี้ชาวเหนือเรียกว่า “ตาแหลว” ซึ่งชาวไทยกลางเรียก “เฉลว” ปิดบ้านทำพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน 1 วัน ถ้าพบเครื่องหมายเฉลวนี้นี้ต้องหยุด มีธุระอะไรก็ตะโกนเรียกชาวบ้านให้ไปพูดตรงนั้น ถ้าเดินลวงล่าเขตหมู่บ้านจะถูกปรับเป็นเงิน 5 บาท ถ้าไม่ยอมให้ปรับเขาจะบังคับให้ค้างแรม 1 คืน เวลาเกิดโรคสัตว์ระบาดหรือไข้ทรพิษ คนในหมู่บ้านจะปิดเฉลวหรือเครื่องหมายห้ามเข้าหมู่บ้านเช่นเดียวกัน

อาข่า (อิก้อ) เป็นชนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีบรรพบุรุษดั้งเดิมอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ในประเทศจีนเรียกว่า “ฮานีหรือวโน” มีเส้นทางอพยพ 2 เส้นทาง คือ เส้นทางแรก อพยพจากประเทศพม่าแคว้นเชียงตุงเนื่องจากปัญหาทางการเมือง และเส้นทางที่ 2 อพยพโดยตรงจากประเทศจีนโดยเดินทางผ่านบริเวณตะเข็บชายแดนพม่า แม่น้ำโขงประเทศลาว และเข้าสู่ประเทศไทย ปัจจุบันชนเผ่าอาข่ากระจายอยู่ใน 5 จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ตาก แพร่ คาดว่าบางส่วนได้อพยพไปอยู่จังหวัดน่าน พิชณุโลก และหลายจังหวัดของประเทศไทย แบ่งเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ อุโล้อาข่า ลอม้อาข่า ผะหม้ออาข่า หน้าค้ออาข่า เปี้ยะอาข่า อ้าเค้ออาข่า อ้าจ้ออาข่า และอุพ้ออาข่า ภาษาของเผ่าอาข่าจัดอยู่ในสาขา ยี (โลโล) ของตระกูลพม่า-ธิเบต มีภาษาพูดแต่ไม่มีภาษาเขียน ไม่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภาษาและต้นกำเนิดที่แน่ชัดในลักษณะสืบทอดต่อกันมา อย่างไรก็ตาม การใช้ภาษาของชนเผ่าอาข่า มีลักษณะการสื่อเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่างกัน โดยใช้ลักษณะวัยและลักษณะงานเป็นตัวแยกแยะการพูดสื่อสาร กล่าวคือ หากพูดกับเด็กเล็กที่กำลังฝึกพูดจะใช้ภาษาอีกแบบหนึ่ง เช่น น้ำเรียกว่า “อ่าอ่า” ถ้าสื่อสารกันได้ก็เรียกว่า “อีจ” สำเนียงภาษาพูดมีลักษณะเสียงสั้นสูง นิยมตะโกนเสียงดัง และมีเสียงแหลมอาจเป็นเพราะว่าอาข่าอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงและอากาศหนาวเย็น จึงใช้เสียงดังเพื่อจะได้ยินในระยะไกล ชนเผ่าอาข่านิยมอาศัยอยู่บนที่สูง เลือกรับเอาการตั้งชุมชนพร้อมการเสี่ยงทายด้วยไข่มกั เรียกว่า “จ้ออูแจอู” โดยการโยนไข่ หากไข่แตกจะไม่สามารถตั้งชุมชนได้ แต่ถ้าไข่ไม่แตกก็สามารถจะตั้งชุมชนบริเวณนั้นได้ เนื่องจากความเชื่อว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาต นอกจากนี้ยังนำหลักความเชื่อตามธรรมชาติมาเกี่ยวข้อง สถานที่ตั้งชุมชนต้องอยู่ห่างจากแม่น้ำหรือหนองน้ำหรือพื้นที่ราบเนื่องจากในอดีตการแพร่ระบาดของโรคมาลาเรีย เป็นเหตุสำคัญที่ชุมชนต้องอยู่ห่างจากแม่น้ำและกลัวว่าเมื่อฝนตกอาจทำให้บ้านเรือนถูกน้ำท่วมและเกิดความเสียหาย จึงนิยมตั้งชุมชนในพื้นที่ลาดเท

หรือตามสันเขา ปากทางเข้าหมู่บ้านจะสร้างประตูหมู่บ้านเรียกว่า “ล่อช่อง” ไว้ป้องกันสิ่งเลวร้ายต่างๆ ไม่ให้เข้ามาในชุมชน นอกจากนี้ยังมีศาสนสถานที่สำคัญ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น ศาลพระภูมิ ชุมชน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ลานวัฒนธรรม เป็นต้น ลักษณะบ้านจะยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร มีบันได 3-5 ขั้น ไม่มีคำว่า “ศาสนา” แต่มีคำว่า “บุญญิตอาชา” ซึ่งครอบคลุมขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีการทุกอย่างในการดำเนินชีวิต มีความเชื่อเรื่องผีโซคลางและการเสี่ยงทาย ผีหรือ “แหนะ” ได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวอาชา ดังนั้นก่อนทำสิ่งใดจึงต้องตรวจดูโซคลางก่อน บางทีก็มีการเสี่ยงทาย บางทีก็ถือเอาปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติว่าเป็นการบอกกลางดีเลวร้าย นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ โดยทุกครัวเรือนจะมีหิ้งผีบรรพบุรุษไว้เช่นไหว้ปีละ 9 ครั้ง รองลงมา ได้แก่ ผีใหญ่ ซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าผีและเป็นตนเดียวที่อยู่บนสวรรค์มีหน้าที่ดูแลความทุกข์ ความสุข พิธีกรรมมีอยู่ 9 พิธี ได้แก่ พิธีขึ้นปีใหม่ พิธีเกี่ยวกับการเกษตรก่อนทำไร่ พิธีทำประตูหมู่บ้าน พิธีบวงสรวงผีใหญ่ พิธีเลี้ยงผีบ่อน้ำ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชไร่ พิธีไล่ชิงช้า เพื่อระลึกถึงเทพธิดาผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พืชผลที่กำลังออกงาม พิธีกินข้าวใหม่ เพื่อฉลองรวงข้าวสุกและขอบคุณต่อผีไร่ พิธีไล่ผีออกจากหมู่บ้าน พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ

เมี่ยน (เย้า) เป็นชนชาติเชื้อสายจีนเดิม เรียกตัวเองว่า “เมี่ยน” หรือ “อัวเมี่ยน” แปลว่า มนุษย์ มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เย้า” ถิ่นเดิมอยู่ทางตะวันออกของมณฑลไกวเจา ยูนนาน หูหนาน และกวางสีในประเทศจีน ต่อมาการทำมาหากินผัดเคี้ยวและถูกรบกวนจากชาวจีนจึงได้อพยพมาทางใต้ เข้าสู่เวียดนามเหนือ ตอนเหนือของลาว ทางตะวันออกของพม่า และภาคเหนือของไทย ปัจจุบันมีชาวเมี่ยนอาศัยอยู่มากในจังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน รวมทั้งกำแพงเพชร เชียงใหม่ ตาก เพชรบูรณ์ ลำปาง และสุโขทัย ภาษาเมี่ยนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาม้งมากกว่าภาษาชาวเขาอื่นๆ ภาษาเขียนได้รับอิทธิพลจากจีน เป็นคำเดียวโดดๆ ไม่มีภาษาเขียนของตนเอง เมี่ยนในเมืองไทยส่วนใหญ่พูดภาษาไทยเหนือหรือคำเมืองพอรู้เรื่อง บางคนพูดภาษาไทยกลางได้ คนมีอายุพูดภาษาจีนกลางและจีนฮ่อได้ คำนำหน้าผู้ชาย คือ “เลา” ส่วนผู้หญิง คือ “อ่า” บุตรชายคนแรกเรียก “ตอนโหรืหรือตอนเก้า” ลูกสาวคนแรก เรียก “อ้าม่วย” นิยมตั้งหมู่บ้านบนไหล่เขา บริเวณต้นน้ำลำธารสูงประมาณ 3,000-3,500 ฟุต ซึ่งอยู่ต่ำกว่าหมู่บ้านม้งและลีซอ หมู่บ้านมักมีขนาดเล็กประมาณ 15 หลังคาเรือน มีการโยกย้ายบ่อยในช่วง 10-15 ปี แต่บางแห่งตั้งอยู่อย่างถาวร ไม่มีหัวหน้าเผ่ามีแต่หัวหน้าที่ได้รับการคัดเลือกมาจากผู้อาวุโสของหมู่บ้านหรือได้รับแต่งตั้งจากทางการ โดยต้องมีความรู้ ความสามารถ ทำหน้าที่ตัดสินข้อพิพาทต่างๆ รับเชิญไปในพิธีกรรมต่างๆ และติดต่อกับทางราชการ มีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย ถ้าเป็นครอบครัวขยายนิยมขยายทางฝ่ายชาย ในทัศนะของเมี่ยน คำว่า ญาติพี่น้อง หมายถึงญาติพี่น้องทางสายโลหิต ความเกี่ยวพันกันในทางวิญญาณของบรรพบุรุษ เพราะเชื่อว่าเด็กที่เกิดมาเป็นผลผลิตของความร่วมมีระหว่างวิญญาณหญิงชายของบรรพบุรุษ ได้มอบวิญญาณเด็กให้แก่บิดามารดา ซึ่งเป็นผู้สร้างร่างกายเด็กและเลี้ยงดูให้เติบโต บุคคลหนึ่งบุคคลใดจะยังไม่เป็นชาวเมี่ยน โดยสมบูรณ์จนกว่าจะผ่านพิธีกรรมรับเข้าเป็นสมาชิก โดยการแนะนำตัวต่อวิญญาณบรรพบุรุษ หลังครบ 12 ปีบริบูรณ์ นอกจากนี้ยังรวมถึงชนชาติอื่นๆ ที่เข้ามารวมอยู่ในชุมชนด้วย อาชีพหลัก คือ การทำไร่เลื่อนลอย พืชหลักที่ปลูก ได้แก่ ฝิ่น ข้าว ข้าวโพด มันฝรั่ง พริก ฝ้าย มันเทศ เป็นต้น ไร่ข้าวจะไม่มีต้นไม้ใหญ่เหมือนชนเผ่ากะเหรี่ยง แต่จะอยู่รอบหมู่บ้านในรัศมีเดินไม่เกิน 2 ชั่วโมง มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ม้าใช้สำหรับขี่เดินทางหรือต่างของ หมูและไก่ เพื่อเช่นส่งเว่ยผีในพิธีกรรม นอกจากนี้ยังทำเครื่องประดับเครื่องเงิน เย็บปักถักร้อย ทำมิด จอบ ขวาน เคียว เป็นต้น ด้านความเชื่อและพิธีกรรมชนเผ่าเมี่ยนส่วนใหญ่ นับถือเทพยดา วิญญาณบรรพบุรุษ และวิญญาณทั่วไป ทุกบ้านจะมีหิ้งบูชาเป็น

ที่สิ่งสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษ และมีความเชื่อเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจน การนับวันเดือนปี สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โชคลาง และการทำนาย มีความเชื่อว่า เงินเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จทั้งในโลกมนุษย์และโลกของวิญญาณ กล่าวคือเชื่อว่าขณะมีชีวิตในโลกมนุษย์ถ้าได้จ่ายเงินเพื่อทำบุญอย่างเพียงพอแล้ว เมื่อตายไปวิญญาณจะได้รับการเคารพนับถือจากดวงวิญญาณทั้งหลายและอาศัยอยู่ในโลกวิญญาณอย่างมีความสุข ผู้ที่ได้รับการนับถือในสังคมเมียนต้องมียกฐานะ 3 ประการ คือ มีฐานะการเงินดี มีความเฉลียวฉลาด และมีความเมตตากรุณา คนเมียนเชื่อว่าทุกแห่งมีผีสถิตอยู่ เช่น ผีภูเขา ผีต้นไม้ ผีบ้าน ผีป่า ผีมี 2 พวก คือ ผีดี ได้แก่ ผีบนสวรรค์หรือท้องฟ้า ผีร้ายอาศัยอยู่ตามต้นไม้ ในป่า ตามแอ่งน้ำ ลำธาร และผิร้าย นอกจากนั้นยังนับถือผีอีกพวกหนึ่งซึ่งมีความสำคัญสูงสุด คือ ผีใหญ่ หรือ “จู้ซัง เมียน” มี 18 ตน มีอำนาจลดหลั่นกันเป็นลำดับ ผีที่มีอำนาจสูงสุดมี 3 ตน คือ สามด้าวหรือฟามซัง หมอผีของชาวเมียนเรียกว่า “ชิมเมียนเมียน” ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ และรักษาโรค ชาวเมียนเชื่อว่าร่างกายคนมีทั้งหมด 11 ขั้ว ขอบออกจากร่างกายเมื่อเจ็บป่วย ได้รับอันตราย หรือตกใจ แล้วผีร้ายจะเข้ามาสิงแทน หมอผีจะประกอบพิธีเรียกขวัญ เชิญผีครู ผีบรรพบุรุษ และผีสามด้าว มาช่วยเรียกขวัญ

ขมุ แปลว่า “คน” เป็นคำที่ชาวขมุใช้เรียกตัวเอง ในประเทศลาวเป็นแหล่งใหญ่ที่มีชาวขมุ เรียกชาวขมุว่า “ลาวเทิง” หรือลาวบนพื้นที่สูงในประเทศไทย ชาวขมุเข้ามาอาศัยอยู่ในจังหวัดน่าน บริเวณชายแดนจังหวัดเชียงราย และกระจัดกระจายอยู่ในจังหวัดภาคกลาง เช่น สุพรรณบุรี กาญจนบุรี และอุทัยธานี เป็นต้น บางทีก็เรียกว่า “ข้า” ชาวขมุแบ่งเป็นหลายกลุ่มตามลักษณะการใช้ ภาษา วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ คำที่ชาวขมุใช้เรียกพวกกันเองแต่ต่างกลุ่มคือ “ตม้อย” และใช้ลักษณะเฉพาะของกลุ่มนั้นๆ ต่อท้าย เช่น ตม้อยปูลวง (จากหมู่บ้านที่อยู่เดิม) ตม้อยดอย (จากเขตภูเขา) ตม้อยลื้อ (อยู่ในกลุ่มลื้อ) ฯลฯ ภาษาของชาวขมุอยู่ในกลุ่มภาษาออสโตรเอเชียติก สาขา มอญ-เขมร สาขาย่อย ขมุอิก ชาวขมุรักความสงบ ไม่ชอบทะเลาะวิวาทหรือตีรันฟันแทงหรือกลั่นแกล้งใคร ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ รับคำสั่ง ชอบมีเพื่อนฝูง กินข้าวกินเหล้าร่วมกัน ให้ความสำคัญผู้เฒ่า ผู้แก่และญาติผู้ใหญ่อย่าเคร่งครัด ถ้าปฏิบัติตนไม่เหมาะสม จะถือว่าทำผิดประเพณีและถูกปรับไหม ชาวขมุตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่สูง ชอบสร้างบ้านอยู่ตามชายเขา ความสูงจากน้ำทะเล 2,500-3,000 ฟุต คราวเรือนมีขนาดเล็ก สมาชิกน้อย ระบบเครือญาติเป็นระบบที่ซับซ้อน ให้ความสำคัญทั้งพ่อแม่ฝ่ายชายและหญิง กินข้าวเหนียวเป็นหลัก กินเนื้อสัตว์และผักทุกชนิด อาหารส่วนใหญ่เป็นพวกพืชผักต่างๆ หมูและไก่จะใช้เฉพาะในพิธีกรรม อาหารส่วนใหญ่จะใช้พริก เกลือ ผงชูรส และมักใส่ผักขี้ฉ้อ (กลุ้ม) เพื่อให้มีกลิ่นหอมและมีรสเป็นแกงผักน้ำใส อาหารที่ชาวขมุชอบ คือ ปลาหมก (กะ กูป) เหล้าของชาวขมุเป็นเหล้าอุ เรียกว่า “ปู้จ” โดยหมักเองไว้ต้อนรับแขกและเซ่นไหว้ผี ไม่มีวัฒนธรรมทอผ้าเอง มีเฉพาะในกลุ่มขมุลื้อ บางกลุ่มนิยมเสื่อผ้าสีด้าหรือสีด้าเข้ม นับถือผี (ไร่) มีพิธีเซ่นไหว้ด้วยหมู ไก่ ข้าว เหล้า จะเลี้ยงผีในพิธีสำคัญต่างๆ ทั้งผีป่า ผีบ้าน ผีน้ำ ผีหมู่บ้าน ทุกบ้านจะมีผีเรือน (ไร่กาง) ซึ่งเชื่อว่าประดิษฐานบริเวณเตาหุงข้าว เวลาผีเลี้ยงผีจะมีการติด “เฉลว” (ตแล้) ไว้เป็นเครื่องหมายที่ปฏิบัติมาแต่โบราณ พิธีกรรมสำคัญจะใช้รักษาความเจ็บป่วย โดยจัดพิธีเลี้ยงผีด้วยไก่และหมู (ซู้เอี้ยร ซู้ซึ้ง) พิธีการฆ่าควาย (ซังฟ้าน ตร้าก) เพื่อรักษาผู้ป่วยหนัก พิธีผูกข้อมือ (ตุ๊กต๋)

จีนยูนนานหรือจีนฮ่อ ชาวจีนจากมณฑลยูนนานได้เดินทางค้าขายระหว่างจีนตอนใต้กับเมืองต่างๆ ในรัฐฉาน ล้านนา และพม่า มีชื่อเรียกในภาษาล้านนาว่า “ฮ่อ” หมายถึง ชาวจีนซึ่งอยู่ที่มณฑลทางใต้ของจีน พม่า เรียก “จีนภูเขา” ชาวจีนที่อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทยนั้นคนไทยหรือคนล้านนารู้จักกันดีว่าเป็น “จีนฮ่อ” หรือ “คนฮ่อ” ดังนั้นคนจีนที่มาจากภูเขาทางตอนเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันจึงเรียกว่า “จีนฮ่อ” และพม่าเรียกว่า “จีนภูเขา” ชาวฮ่อเป็นคนซื่อสัตย์ ชอบใช้ความคิด สุขุม รักพวกพ้อง ขยันในการทำงาน พุคน้อย เครื่องครัดต่อจารีตประเพณี ภาษาที่ใช้ คือ ภาษาจีน อินทนนท์ว่า ในตระกูลจีน-ทิเบต ในกลุ่มภาษาจีนแมนดาริน ตะวันตกเฉียงใต้ นิยมตั้งบ้านเรือนที่ล้อมรอบด้วยภูเขา อยู่กันเป็นกลุ่ม ไม่มีชนชาติอื่นเข้าไปตั้งบ้านเรือนปะปน การปลูกบ้านจะใช้ดินมาปั้นเป็นก้อนๆ โดยไม่ต้องเผาไฟ ทำเป็นอิฐก่อเป็นตึก 2 ชั้นเตี้ยๆ ข้างบนทึบ ชายคายื่นลาลงมาเพื่อกันไม่ให้ฝนสาดฝาดังทลายและป้องกันอิฐดิบนั้น จึงใช้ปูนผสมดินเหนียวกับทรายฉาบนอกอีกชั้นหนึ่ง ผู้ชายสวมหมวกกลมๆ ไม่มีปีก แต่มียอดจุกตรงกลาง เรียกว่า “กะน้าก้วย” เสื้อหลายชิ้น ขิดตันคอ ผ่าอกป้ายข้าง หรือผ่าอกกลาง เสื้อยาวใต้เอวเล็กน้อย แขนเสื้อกว้างยาวหุ้มข้อมือ นิยมใช้สีดำมากกว่าสีขาว ใช้กระดุมผ้า กางเกงขากว้าง ผู้หญิงไว้ผมมวย แต่งกายคล้ายชาย แต่ผ่าอกป้ายมาทางไหล่ข้างซ้าย ติดกระดุมผ้าได้รักแร้ใช้ผ้าสีขาวสลัดด้วยแถบชายผ้าใหญ่สีดำ มีงานปีใหม่เช่นเดียวกันกับจีน มีการไหว้เจ้าที่ด้วยอาหาร ผลไม้ จุดประทัด ทุกคนหยุดงานและแต่งกายสวยงาม เลี้ยงสุรา อาหาร ให้ของขวัญกัน มีการไหว้บิดามารดาหรือสามีภรรยาที่ล่วงลับไปแล้ว อีกทั้งมีประเพณีขึ้นบ้านใหม่ การเซ่นเจ้าแบบจีน โดยเอาผ้าผืนใหญ่มาเขียนตัวอักษรจีนปิดไว้บนชื่อและประตูห้อยชายลง เจ้าของบ้านจะฆ่าหมู ไก่ เป็ด และแพะ ประนุ่งเลี้ยงชาวบ้าน คนเฒ่าคนแก่มารับประทานน้ำชา อาหาร มีการเล่นละครแบบยูนนานคล้ายๆ จั๋ว นับถือ 3 ศาสนาหลัก คือ พุทธ คริสต์ และอิสลาม ในประเทศไทยสามารถแบ่งกลุ่มตามความเชื่อทางศาสนาได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ ฮั่นเจียว นับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานผสมลัทธิเต๋า มีศาลเจ้า และในบ้านจะมีหิ้งบูชาบรรพบุรุษ หุยเจียว นับถือศาสนาอิสลาม มีมัสยิดหรือสุเหร่า เพื่อประกอบพิธี จิตูเจียว นับถือศาสนาคริสต์ มีโบสถ์เป็นศาสนสถานที่ใช้ ทำพิธีกรรมในหมู่บ้าน และความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 5 ประการ ได้แก่ ฟ้า ดิน กษัตริย์ บิดามารดา และครู สีแดงเป็นสีมงคล การบูชาผีเรือนจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข กระดุกไก่สามารถใช้ทำนายโชคชะตา อนาคต และความรุ่งเรืองของบุคคลได้

ไทลื้อ เดิมมีถิ่นที่อยู่บริเวณหัวน้ำของ (น้ำโขง) เมืองลือหลวง จีนเรียกว่า “ลือแจง” ต่อมาได้เคลื่อนย้ายมาอยู่บริเวณเมืองหนองแสหรือที่เรียกว่า “คุนหมิง” ในปัจจุบัน แล้วย้ายมาสู่ลุ่มน้ำของ (น้ำโขง) สิบสองปันนาปัจจุบัน ประมาณศตวรรษที่ 12 จึงมีวีรบุรุษชาวไทลื้อชื่อ เจ้าเจื่องหาญ ได้รวบรวมหัวเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนาปัจจุบันตั้งเป็นอาณาจักรแจลื้อ (จีนเรียก เซอลี่) โดยได้ตั้งศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่หอคำเชียงรุ่งนาน 790 ปี ต่อมาสมัยเจ้าอินเมือง ครองราชย์ต่อมาในปี พ.ศ. 2122-2126 ได้แบ่งเขตการปกครองเป็นสิบสองหัวเมือง แต่ละหัวเมืองให้มีที่นา 1,000 หาบข้าว (เชื้อพันธุ์ข้าว) ต่อมาหนึ่งที่/หนึ่งหัวเมือง จึงเป็นที่มาจนถึงปัจจุบัน มีเอกลักษณ์โดดเด่น คือ การใช้ภาษาไทลื้อและมีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อื่นๆ เช่น การแต่งกาย ศิลปะ และประเพณีต่างๆ ชาวไทลื้อในภาคเหนือได้เปลี่ยนสภาพสังคมและวัฒนธรรมกลมกลืนกับคนเมือง ภาษาไทลื้อหรือภาษาลื้อ เป็นภาษาไทยถิ่นแคว้นสิบสองปันนาหรือเมืองลื้อ อยู่ในตระกูลภาษาไท-กะได มีคำศัพท์และการเรียงคำศัพท์คล้ายกับภาษาไทยถิ่นอื่นๆ ผู้พูดภาษาไทลื้อเรียกว่าชาวไทลื้อหรือชาวลื้อที่อยู่อาศัยของชาวไทลื้อคล้ายคลึงกับเรือนของไทยวน

2.4 บทบาทสตรี

สตรีนิยมหรืออัตถินิยม (Feminism) หมายถึง อุดมการณ์ที่พยายามส่งเสริม ยกระดับ สถานภาพและบทบาททางสังคมของผู้หญิง การเรียกร้องความเสมอภาคในด้านต่างๆ ที่สตรีไม่ได้รับความ เป็นธรรม และมองว่าความแตกต่างระหว่างเพศมิได้เป็นเพียงความแตกต่างทางสรีรวิทยาตาม ธรรมชาติเท่านั้น หากเป็นความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งนี้ สุชีลา ตันชัยนันท์ และจิริติ ดิงศรัทีย (2542) ได้แบ่งกลุ่มสตรีเป็น 4 กลุ่มตามกรอบความคิดทางทฤษฎี คือ

1. แนวทางเสรีนิยม (Liberal Feminism) เห็นว่าความเสมอภาคระหว่างเพศเป็นสิ่งที่ จะเกิดขึ้นได้โดยสมบูรณ์ ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง พื้นฐานของสังคม
2. แนวสังคมนิยม (Social Feminism) เห็นว่าการกดขี่ทางชนชั้น เชื้อชาติ และทางเพศ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างซับซ้อน ระบบทุนนิยมเป็นสาเหตุของการกดขี่ทางชนชั้น
3. แนวหัวรุนแรง (Radical Feminism) เห็นว่าการกดขี่ระหว่างเพศเป็นรูปแบบที่ลึกล้ำและ ยั่งยืนที่สุดในการเอารัดเอาเปรียบ เป็นรากเหง้าของการเอารัดเอาเปรียบทางชนชั้นและเชื้อชาติ
4. เชิงวัฒนธรรม (Cultural Feminism) มีทัศนะว่าคุณสมบัติของผู้หญิงที่แตกต่างจากชาย อาจจะกลายเป็นพลังสำคัญของการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติ เป็นกระบวนการ ทางทฤษฎีที่มุ่งค้นคว้าเกี่ยวกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของผู้หญิงที่เป็นเอกเทศ ไม่เน้นการเสนอ แนวทางเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างใดอย่างหนึ่งโดยชัดเจน

อมรา พงศาพิชญ์ (2521) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า บทบาทของสตรี คือ สิทธิหน้าที่ใน การประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสังคมคาดหวังให้ปฏิบัติ เช่น บทบาทในฐานะแม่ ทำหน้าที่เลี้ยงลูกให้เป็นคนดี รู้จักทำมาหากิน พักพิยา สายหู (2529) ได้กล่าวว่า บทบาทของสตรีคือขอบเขตอำนาจหน้าที่และสิทธิ ในการกระทำตามบทบาทของแต่ละงานที่สตรีมีต่อผู้อื่นและบทบาทต่างๆ ทางสังคม เพราะสังคมร่วม กำหนดบทบาทด้วยวิธีการต่างๆ ที่ไม่ใช่กฎหมายหรือข้อบังคับเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อาศัย ความต้องการและยอมรับกันในหมู่ชนที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับเมทีนี พงษ์เวช (2544) ได้กล่าวว่า บทบาทหลักของสตรีคือดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัวในฐานะภรรยาและแม่ โดยถึงแม้จะมีส่วนใน การทำงานหารายได้ แต่สังคมก็คาดหวังให้ทำหน้าที่แม่และภรรยาร่วมด้วย โดยไม่ขาดตกบกพร่อง

2.4.1 บทบาทของสตรีทางเศรษฐกิจ การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจโลกช่วงปี พ.ศ. 2513 ทำให้ต้องวางกฎเกณฑ์โลกใหม่ เนื่องจากการแข่งขันและระบบคมนาคมที่ก้าวหน้า ทำให้ เกิดความต้องการให้สตรีมีส่วนร่วมในการผลิต บางประเทศสามารถกำหนดนโยบายเปลี่ยนไปสู่ อุตสาหกรรมเพื่อความก้าวหน้าโดยใช้แรงงานเป็นหลักในอุตสาหกรรมส่งออก เช่น สิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และอิเล็กทรอนิกส์ มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ทั้งนี้ในบริบทของการพัฒนา เศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ สตรีมีความสำคัญมากกว่าการเป็นเพียงคนงานในโรงงานผลิตสินค้าส่งออก แต่สตรีเป็นผู้อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งมีส่วนได้เสียต่อทั้งสตรี บุรุษ และเด็ก ส่วนเสียดังกล่าว สะท้อนออกมาในรูปของช่องว่าง ความไม่สมดุล และความขัดแย้งระหว่างหญิงกับชายใน กระบวนการพัฒนา เมื่อประชากรครึ่งหนึ่งของประเทศถูกผลกระทบจากส่วนเสียนั้น นับเป็นการสูญเสีย ของประเทศชาติด้วยเช่นกัน และจากสภาพเศรษฐกิจไทยขยายตัวมากขึ้น ทำให้สตรีมีโอกาสเข้าร่วม ในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากการที่สตรีได้เข้าไปมีบทบาทด้านการผลิต การบริหาร ตลอดจนเป็นผู้ก่อตั้งธุรกิจมากมาย จะเห็นได้จากสตรีไทยที่อยู่ในวัยทำงาน เกือบร้อยละ 50 ของกำลังแรงงานทั่วประเทศ โดยร้อยละ 80 ของกำลังแรงงานสตรีอยู่ในชนบท ซึ่งเกือบครึ่งอยู่ใน ภาคเกษตรกรรม (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2535)

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544) ให้ความเห็นว่า วิธีของเศรษฐกิจ มักเกี่ยวข้องกับการผลิต การจำหน่าย และป็นผลการผลิต ตลอดจนการบริโภค หมายถึงว่าชายและหญิงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของระบบและกระบวนการทางเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมของชายและหญิงในทางเศรษฐกิจ อาจแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ฐานะผู้ผลิต ก่อให้เกิดผลผลิตที่เป็นสินค้าหรือบริการ ทั้งในภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และภาคบริการ

2. ฐานะผู้บริโภค ซึ่งบริโภคสินค้าหรือบริการ เพื่อการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัวในฐานะดังกล่าวทั้ง 2 อย่าง ชายและหญิงจึงมีส่วนทำให้เศรษฐกิจพัฒนาได้ 3 ระบบ ได้แก่

2.1 เศรษฐกิจในระบบ ที่มีกลไกตลาด มีการแบ่งสรรงานกัน มีการผลิตและการจำหน่ายแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการ เป็นสำคัญ

2.2 เศรษฐกิจนอกระบบ ซึ่งรวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในครัวเรือน มีกลไกการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่อาจไม่เต็มรูปแบบ

2.3 เศรษฐกิจครัวเรือนหรือเศรษฐกิจภาคอภิปาล ที่เชื่อมโยงกับทุนทางสังคม ที่ครัวเรือนลงทุนส่งผลต่อเศรษฐกิจแต่ไม่ได้ถูกประเมินคุณค่า ไม่ได้ใช้กลไกการตลาดเป็นเครื่องมือในการจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรหรือผลการผลิต แต่ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมมักเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ

วรวิทย์ เจริญเลิศ (2543) กล่าวว่า ภายใต้กรอบคิดทางเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบัน งานภาคครัวเรือนมิได้เป็นงาน เพราะไม่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนซื้อขายตามกลไกตลาด โดยปกติงานบ้านอาจรวมอยู่ภายใต้งานดูแลคุณภาพชีวิตของครัวเรือน ได้แก่ การดูแลความสะอาดที่อยู่อาศัย การจัดหาอาหาร การดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว ตลอดจนการอบรมสั่งสอนบุตร ลักษณะของแรงงานเหล่านี้จัดว่าเป็นแรงงานแฝง เป็นทุนทางสังคม ซึ่งผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบหลัก เป็นแรงงานที่ไม่มีค่าจ้าง เป็นแรงงานเพื่อครอบครัว ทำให้ผู้ชายมีโอกาสไปทำงานที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ขึ้น

ในด้านเศรษฐกิจ ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะเกือบครึ่งของกำลังแรงงานของประเทศหรือประมาณ 30 ล้านคนเป็นผู้หญิง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เป็นผลมาจากการขยายตัวอุตสาหกรรมส่งออกและอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่หารายได้ให้ประเทศมหาศาล อาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงเป็นพลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ เนื่องจากอุตสาหกรรมดังกล่าวมีผู้หญิงเป็นแรงงานร้อยละ 80-90 (สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา, 2545) จะเห็นได้ว่าทั้งชายและหญิงมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์และพัฒนาเศรษฐกิจ แม้จะอยู่ในลักษณะและสถานะแตกต่างกัน แต่มิติของทฤษฎีและวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อบทบาทของผู้หญิงเท่าที่ควร

2.4.2 บทบาทของสตรีทางสังคม สุภัทรา สิงหลกะ (2535) ได้กล่าวว่าปัจจุบันการพัฒนาสตรีต้องเผชิญปัญหาดังนี้ (1) ความไม่เสมอภาคทางโอกาสในการได้รับบริการด้านเศรษฐกิจและสังคม การไม่ได้รับส่วนแบ่งหรือผลประโยชน์จากการพัฒนาและทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ (2) สตรีขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการเป็นผู้นำ โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนาและการเมือง ทำให้ไม่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมหลายด้านที่เกี่ยวกับสตรี (3) การเลือกปฏิบัติต่อสตรีทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย (4) การขาดการคุ้มครองสถานภาพในฐานะตัวบุคคลและฐานะที่เป็นสตรี (5) ค่านิยมและเจตคติต่อสตรีในเชิงลบซึ่งสะท้อนในรูปการกีดกันและการปฏิบัติ และ (6) เศรษฐกิจ

และสังคมของประเทศกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หากการพัฒนาดำเนินไปอย่างไม่ระมัดระวัง กลุ่มสตรีจะถูกกลืนและทอดทิ้งไว้เบื้องหลัง ทำให้ไม่สามารถช่วยพัฒนาประเทศได้ ดังนั้นการพัฒนาสตรีจึงควรส่งเสริมความเสมอภาคและความคุ้มครองทางสังคม

สุธีรา ทอมสัน (2537) กล่าวว่าเมื่อสตรีมีโอกาสด้านการศึกษาสูงขึ้น มีความเชื่อมั่นในตนเอง จะทำให้มีบทบาทในสังคมมากขึ้น เช่น ขบวนการรณรงค์เพื่อความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ได้วิวัฒนาการมาจากกลุ่มที่ร่วมกันทำงานในเชิงสังคมสงเคราะห์ พัฒนาจนถึงกลุ่มที่เน้นความเท่าเทียมกับชายในทุกๆ ด้าน องค์กรสตรีต่างๆ ได้ปฏิบัติงานเพื่อยกระดับสถานภาพสตรี ได้แก่ ให้คำปรึกษา ฝึกอบรม วิจัยสื่อ ปฏิบัติการ การสร้างเครือข่ายและการรณรงค์ร่วมกัน

ตลอดเวลาที่ผ่านมาได้มีความพยายามอย่างแข็งขันและต่อเนื่องในการผลักดันให้บทบาทและความสำคัญของผู้หญิงที่มีต่อการพัฒนาประเทศเป็นที่ประจักษ์ โดยใช้ข้อมูลหญิงชายเป็นเครื่องมือสำคัญ ความก้าวหน้าที่เป็นรูปธรรมมากที่สุด คือ ในปี พ.ศ. 2544 มีการแก้ไขระเบียบของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ให้ผู้หญิงและผู้ชายเป็นกรรมการบริหารกองทุนฯ อย่างเท่าเทียมกัน (สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา, 2545) ปัจจุบันมีองค์กรสตรีที่อุทิศตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ด้วยการช่วยเหลือเด็กและสตรีที่ถูกทารุณทางเพศ การสร้างเครือข่ายร่วมกันด้านภัยที่เกิดกับเพศหญิง จะเห็นได้ว่าบทบาทสตรีมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในทุกส่วนของโครงสร้างทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมภาคเอกชนหรือภาครัฐ สตรีล้วนมีส่วนสำคัญทั้งสิ้น

2.4.3 บทบาทของสตรีทางการเมืองและการบริหาร การเมืองมีผลกระทบต่องานและหญิงในชีวิตประจำวัน แต่ปัจจุบันอำนาจการตัดสินใจทางการเมืองในระดับยังอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ชาย การตัดสินใจเรื่องบ้านเมืองและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของประเทศจึงเป็นไปในลักษณะที่ผู้หญิงแทบไม่มีส่วนร่วม แม้ว่าปัจจุบันสังคมได้กีดกันผู้หญิงทางการเมืองแล้ว ทั้งนี้หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐบาลโดยคณะราษฎรซึ่งเป็นกลุ่มของผู้สำเร็จการศึกษาจากประเทศตะวันตก มีรัฐธรรมนูญฉบับถาวรและกฎหมายเลือกตั้งฉบับแรก พ.ศ. 2476 สตรีได้สิทธิในการสมัครรับเลือกตั้ง ออกเสียงในการเลือกตั้งผู้แทน ต่อมาในปี พ.ศ. 2492 นางอรพินทร์ ไชยกาล ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. หญิงคนแรกของไทย และในปีเดียวกันมีสตรีอีก 2 ท่านได้รับเลือกตั้งเป็นวุฒิสมาชิก (อมรา พงศาพิชญ์ และ วิมลศิริ ชำนาญเวช, 2541) ถึงแม้จะมีผู้หญิงไม่มากนักที่ลงสมัครและได้รับการเลือกตั้ง แต่ผู้หญิงก็มีบทบาทแข็งขันในฐานะผู้ช่วยรณรงค์หาเสียง ผู้สนับสนุน และผู้ลงคะแนนเสียง ความสนใจของผู้หญิงในเรื่องการเมืองจึงนับว่าไม่น้อย แม้ว่าหลายๆ คนจะมองว่า การเมืองไม่ใช่เรื่องของผู้หญิง แต่จริงๆ แล้วผู้หญิงอาจมีข้อมูลที่ทันสมัยเรื่องการเมืองมากกว่าชายก็ได้ (สุธีรา ทอมสัน และเมธิณี พงษ์เวช, 2539)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงเป็นประเด็นสำคัญที่องค์กรสตรีหลายองค์กรให้ความสำคัญ โดยมีรูปแบบกิจกรรมต่างกันแต่มีเป้าหมายร่วมกันว่าผู้หญิงจะต้องรวมกันเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง กระจายทรัพยากรและผลประโยชน์ต่างๆ มาสู่ผู้หญิง รวมทั้งผู้หญิงจะต้องเข้าไปมีบทบาทเป็นตัวแทนทางการเมืองในระดับตัดสินใจ ทั้งนี้การรวมกลุ่มขององค์กรสตรีในทางการเมืองส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพสตรีให้ก้าวหน้าขึ้น เช่น มีการแก้ไขพัฒนากฎหมายหลายฉบับที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้รับสิทธิเท่าเทียมผู้ชาย ผู้หญิงมีโอกาสดำรงตำแหน่งบริหารระดับสูงขึ้นในภาคการเมืองและการบริหารราชการ ตลอดจนเอกชนบางส่วน (นัยนา สุภาพงษ์, 2543) สรุปได้ว่าขอบข่ายทางการเมืองเกี่ยวข้องไม่เฉพาะการพัฒนาในระดับชาติ แต่เชื่อมโยงถึงการดำเนินชีวิตของ

ปัจเจกบุคคลด้วย การเข้าไปมีบทบาททางการเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้หญิงจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ เพราะผู้หญิงเป็นประชากรครึ่งหนึ่งของประเทศ

2.4.4 สตรีกับการเมืองท้องถิ่น การเมืองระดับท้องถิ่นที่ประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิเข้าร่วมในการบริหารจัดการ ซึ่งกฎหมายได้กำหนดให้มีการเลือกตั้งโดยประชาชน การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นโดยทั่วไปแบ่งเป็นฝ่ายสภาท้องถิ่นและฝ่ายบริหาร การมีส่วนร่วมของสตรีในระดับท้องถิ่นแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) การเมืองท้องถิ่นที่เป็นชุมชนเมือง ได้แก่ เทศบาล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา (2) การเมืองระดับจังหวัด ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และ (3) การเมืองระดับชุมชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คนทั่วไปอาจมองว่าการเมืองท้องถิ่นไม่มีความสำคัญเชิงอำนาจเท่ากับการเมืองระดับประเทศ แต่การเมืองท้องถิ่นถือเป็นเวทีที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วม แบ่งปัน และดูแลผลประโยชน์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตของคนในพื้นที่ ดังนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นของสตรีจึงมีความสำคัญยิ่ง เพื่อดูแลจัดสรรผลประโยชน์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตของตนโดยตรง

2.5 แนวคิดคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตตามความหมายขององค์การยูเนสโก (UNESCO, 1978) หมายถึง ความรู้สึกของการอยู่อย่างพอใจ มีความสุข ความพอใจต่อองค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญต่อบุคคล ได้แก่ อาหาร สุขภาพอนามัย โภชนาการ การศึกษา สิ่งแวดล้อม รายได้ ที่อยู่อาศัย และทรัพยากร ในขณะที่องค์การอนามัยโลก (WHOQOL Group, 1995) ได้ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิตเป็นการรับรู้ของแต่ละบุคคลที่มีต่อชีวิตของบุคคลนั้นๆ ในบริบทของวัฒนธรรมและสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่เชื่อมโยงกับจุดมุ่งหมายและความคาดหวังของบุคคลนั้นๆ โดยองค์การอนามัยโลก (WHO) ได้พัฒนาเครื่องชี้วัดที่มีชื่อว่า The World Health Organization Quality of Life (WHOQOL) ฉบับเต็มมี 100 ตัวชี้วัด และฉบับย่อ 26 ตัวชี้วัด จำนวน 6 ด้าน คือ สุขภาพกาย (physical health) สุขภาพจิต (psychological) ความเป็นอิสระเสรี (level of independence) สัมพันธภาพในสังคม (social relationship) สภาพแวดล้อม (environment) (รวมปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงชีวิต เช่น เงิน การใช้เวลารว่าง ฯลฯ) รวมถึงสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ศาสนา และความเชื่อ

จากแนวคิด WHO, The Centre for Health Promotion ของมหาวิทยาลัยโตรอนโต ได้พัฒนา the quality of life model ภายใตกรอบแนวคิดที่ว่า คุณภาพชีวิตคือระดับที่บุคคลพอใจกับความเป็นไปในชีวิตของบุคคลนั้นๆ แบ่งเป็น 3 องค์ประกอบหลัก คือ being หรือสถานภาพ belonging หรือสภาพแวดล้อม becoming หรือเป้าหมายและแรงบันดาลใจ ในแต่ละองค์ประกอบหลักประกอบด้วย 3 องค์ประกอบย่อย รวมทั้งสิ้น 35 ตัวชี้วัด (Quality of Life Research Unit, U. of Toronto, 2015) ส่วน OECD (2011a) ได้นิยามว่า คุณภาพชีวิตคือคุณลักษณะที่ไม่เป็นตัวเงินในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งช่วยสร้างโอกาสของชีวิต มีมูลค่าในตัวเองภายใต้วัฒนธรรมและบริบทต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับ Stiglitz, J. E., A. Sen, and J. P. Fitoussi (2010) ที่นิยามว่า คุณภาพชีวิต คือกลุ่มของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตนอกเหนือจากปัจจัยด้านวัตถุ

จากแนวคิดของ the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress ซึ่ง OECD ได้พัฒนา The Better Life Index ครอบคลุมปัจจัยที่มีความสำคัญกับชีวิตและสะท้อนให้เห็นคุณภาพชีวิตของคน เพื่อให้เข้าใจความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชาติได้ มีทั้งสิ้น 11 ด้าน ได้แก่ ชุมชน (community) การศึกษา (education) สิ่งแวดล้อม (environment) การมีส่วนร่วมภาคประชาชน (civic engagement) สุขภาพ (health)

ที่อยู่อาศัย (housing) รายได้ (income) งาน (jobs) ความพึงพอใจในชีวิต (life satisfaction) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (safety) รวมถึงความสมดุลของการทำงานและการใช้ชีวิต (work-life balance) ทั้งนี้ ถ้าพิจารณาเฉพาะเรื่องคุณภาพชีวิตอย่างเดียว มีเพียง 8 องค์ประกอบ ได้แก่ สุขภาวะ (health status) ความสมดุลของการทำงานและการใช้ชีวิต (work/life balance) ทักษะความรู้ (education and skills) สัมพันธภาพ (social connections) การมีส่วนร่วมภาคประชาชน และธรรมาภิบาล (civic engagement and governance) คุณภาพสิ่งแวดล้อม (environmental quality) ความปลอดภัยในชีวิต (personal security) และความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (subjective well-being) (OECD, 2011b)

Malkina-Pykh (2000 และ 2002) ใช้กรอบการวิเคราะห์แบบ Pressure-State-Impact-Response (PSIR) และแบบ response function method เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากปัจจัยสิ่งแวดล้อมกับการชะล้างพังทลายของดิน พร้อมทั้งใช้ในการออกแบบและวิเคราะห์ดัชนีด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งต้องคำนึงถึงด้านต่างๆ ได้แก่ ความชัดเจนด้านเนื้อหา เข้าใจง่าย มีความหมาย และเชื่อมโยงกับนโยบาย มีฐานทางทฤษฎีหรือวิทยาศาสตร์ มีความไวต่อความเปลี่ยนแปลงที่สามารถจัดการได้ สามารถแสดงความเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลา สามารถวัดได้ (ทำซ้ำได้ในต้นทุนที่ไม่สูง) เหมาะสำหรับขนาด (appropriate to scale) และมีความหมายที่กว้างขึ้นกว่าความหมายพื้นฐาน

Sandbichler, M., J. Kantelhardt, M. Kapfer, T. Moser, and M. Franzel (2013) ได้ศึกษาผลกระทบของโครงการการลงทุนในฟาร์มต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในออสเตรีย ด้วยการสำรวจความเข้าใจในนิยามคุณภาพชีวิต (quality of life) และให้เกษตรกรให้คะแนนความพึงพอใจองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่กำหนดไว้ 10 ข้อ และคะแนนความสำคัญ 1 ถึง 5 จากนั้นน้อยที่สุดไปมากที่สุด เพื่อหาคะแนนดัชนีคุณภาพชีวิต (quality of life index) ทั้งนี้เกษตรกรต้องให้คะแนนในปีก่อนและหลังโครงการ เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต 10 ข้อ ประกอบด้วย ทำงานในฟาร์มตัวเอง (working on one's own farm) การศึกษา (amount of education) รายได้ มาตรฐานการใช้ชีวิต (standard of living) ชีวิตของครอบครัว (family life) สิ่งแวดล้อมทางสังคม (social environment) สถานภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจ (political and economic conditions) เวลาพักผ่อน สุขภาพ รวมถึงคุณค่าและธรรมะ (values and religion)

2.6 ความสุข: ตัวชี้วัดและดัชนีชี้วัด

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิดของการพัฒนาได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมที่ใช้บรรทัดฐานด้านการสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ไปสู่การมองคุณภาพของมนุษย์หรือความอยู่ดีมีสุขทั้งกายและใจ เนื่องจากที่ผ่านมาแสดงให้เห็นชัดเจนว่าความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจไม่ได้นำไปสู่หรือก่อให้เกิดความสุขเพิ่มขึ้นหรือความสุขลดลงจากเดิมได้เสมอไป ทั้งนี้การให้นิยาม “ความสุข” ยังไม่มีข้อสรุปตรงกัน ขึ้นอยู่กับนำทฤษฎีอะไรมาพิจารณา เช่น Kahneman, D. and Krueger (2006) ได้กล่าวว่าความสุขเป็นผลมาจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิต ส่วน Bentham (1978) ได้กล่าวว่าความสุขคือผลรวมของความสุขและความเจ็บปวด ซึ่งเป็นการนิยามความสุขตามทฤษฎีของความรู้สึก (affective definition) ในขณะที่ Diener, E., Scollon, C.N. and Lucas, R.E. (2003) ได้ให้นิยามความสุขว่าเป็นการประเมินชีวิตในหลายแง่มุม ประกอบด้วย การตัดสินใจ การประเมินทางอารมณ์ และความรู้สึก ความสุขนับว่าเป็นความมุ่งหมายสูงสุดของบุคคล ชุมชน หรือสังคม หากแต่การให้นิยามความหมายที่แตกต่างกัน โดยหลักๆ แล้วพยายามอธิบายความสุข 2 แนวทาง คือ ทางภาวะวิสัย

(objective well-being) ความสุขขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นรูปธรรม เช่น ผลผลิตเกษตร รายได้ อาหาร ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น และทางอัตวิสัย (subjective wellbeing) เน้นสุขภาพกายและใจของบุคคลเป็นหลัก ซึ่งทั้ง 2 แนวทางนำไปสู่วิธีการ และตัวชี้วัดที่แตกต่างกันในการตรวจสอบหรือวัดระดับความอยู่ดีมีสุข

หน่วยงานของต่างประเทศ ได้กำหนดตัวชี้วัดความสุขที่หลากหลาย เช่น New Economics Foundation (NEF) ได้กำหนดดัชนีความสุข (Happy Planet Index: HPI) จำนวน 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความพึงพอใจในการมีชีวิต ความคาดหวังในชีวิต การรักษาระบบนิเวศตามแบบฉบับเดิม ส่วนองค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดดัชนีการพัฒนามนุษย์ (Human Development Index: HDI) จำนวน 3 ตัวชี้วัด คือ ช่วงอายุ (ชีวิต) ของประชากร ระดับการศึกษา และรายได้ที่แท้จริง ส่วน Oversea Development Council (OCD) ได้กำหนดดัชนีคุณภาพชีวิตทางกายภาพ (Physical Quality of Life Index : PQLI) จำนวน 3 ตัวชี้วัด ได้แก่ การรู้หนังสือ ความยืนยาวของชีวิต และอัตราการตายของทารก สำหรับประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้พัฒนาดัชนีความสุขหรือดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขร่วมกันของสังคมไทย ซึ่งจะใช้เป็นหลักในการพัฒนาสังคมไทยไปสู่ภาวะการมีความสุขยั่งยืน มีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ (1) ด้านเศรษฐกิจ ต้องมีกินมีอยู่ มีสัมมาอาชีพที่มีรายได้เพียงพอที่จะเป็นหลักประกันที่มั่นคงสำหรับชีวิต (2) ด้านความเข้มแข็ง สังคมจะต้องมีความเข้มแข็งตั้งแต่ระดับคน ครอบครัว ชุมชน (3) คนในประเทศ ต้องมีสุขภาวะที่ดี มีความสมดุลทั้งด้านจิตใจ อารมณ์ ร่างกาย และสติปัญญา รวมทั้งยึดมั่นในหลักศาสนา (4) ต้องมีสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ (5) ด้านธรรมาภิบาล ต้องเป็นสังคมที่มีสิทธิเสรีภาพ และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน (สำนักวิจัยและพัฒนาทริส, 2555)

กรอบแนวคิด “ความสุข” หรือ “ความอยู่ดีมีสุข” ได้ถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาประเทศไทยและเริ่มบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และ 9 ที่กำหนดมุมมองหรือเป้าหมายของการพัฒนาด้วยความเป็นอยู่ที่ดีนำไปสู่ความสุขของคนและสังคมมากกว่าตัวเลขรายได้ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งในแผนพัฒนาฯ ได้กำหนดความหมายของความอยู่ดีมีสุขไว้ว่า “ความอยู่ดีมีสุข หมายถึง การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ มีงานทำทั่วถึง มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ” ซึ่งครอบคลุมมิติของการดำรงชีพที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม และนำไปสู่การพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข (Well-Being Index) ที่เชื่อมโยงกับปรัชญาแนวคิดที่เน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ประกอบด้วยมิติที่สำคัญ 7 ประการ ได้แก่ สุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ ชีวิตครอบครัว สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และการบริหารจัดการที่ดีของรัฐ (วัชร พุ่มทอง และตฤตถ์ นพคุณ, 2550) ประกอบด้วย 25 ตัวชี้วัด ดังตารางที่ 1 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546) อ้างใน สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2548)

ตารางที่ 1 ดัชนีความอยู่ดีมีสุข องค์ประกอบ และตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของคนไทย

หมวดดัชนีหลัก	ปัจจัยประกอบ	ตัวชี้วัด
1. สุขภาพอนามัย	1. การมีชีวิตยืนยาว 2. การมีสุขภาพอนามัยที่ดี 3. การสร้างความเป็นธรรมในระบบสาธารณสุข	1. อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด 2. สัดส่วนประชากรที่ไม่เจ็บป่วยในแต่ละปี 3. สัดส่วนประชากรที่มีหลักประกันสุขภาพ
2. ความรู้	4. การได้รับการศึกษาของคนไทยอย่างทั่วถึงเท่าเทียมกัน 5. คุณภาพการศึกษา	4. จำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของประชาชน 5. อัตราการเข้าเรียนหนังสือของเด็กชั้นมัธยมต้นและมัธยมปลาย 6. ผลคะแนนการทดสอบวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
3. ชีวิตการทำงาน	6. การมีงานทำอย่างทั่วถึง 7. ความมั่นคงในการทำงาน	7. สัดส่วนผู้ว่างงาน 8. สัดส่วนแรงงานที่มีสวัสดิการและอยู่ในข่ายครอบคลุมของกองทุนประกันสังคม
4. รายได้และการกระจายรายได้	8. รายได้ 9. การกระจายรายได้	9. สัดส่วนคนยากจนด้านรายได้ 10. สัมประสิทธิ์การกระจายรายได้
5. สภาพแวดล้อม	10. ด้านที่อยู่อาศัยและการได้รับบริการสาธารณสุข 11. ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 12. สิ่งแวดล้อม	11. สัดส่วนครัวเรือนที่มีบ้านและที่อยู่เป็นของตนเอง 12. สัดส่วนครัวเรือนที่มีน้ำประปาใช้ 13. สัดส่วนคดีอาชญากรรมต่อประชากร 14. สัดส่วน คดียาเสพติดต่อประชากร 15. ดัชนีคุณภาพแหล่งน้ำ 16. สัดส่วนขยะต่อประชากรแต่ละปี 17. สัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ต่อพื้นที่ทั้งหมด
6. ด้านชีวิตครอบครัว	13. สัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัว 14. การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ	18. อัตราการหย่าร้างต่อประชากรพันคน 19. อัตราการจดทะเบียนสมรสต่อประชากรพันคน 20. ครอบครัวอบอุ่น 21. ร้อยละของครัวเรือนมีรายได้มากกว่ารายจ่ายร้อยละ 10

หมวดดัชนีหลัก	ปัจจัยประกอบ	ตัวชี้วัด
7. การบริหารจัดการที่ดี	15. หลักคุณธรรม 16. การมีส่วนร่วม 17. ความคุ้มค่า 18. ความโปร่งใส	22. สัดส่วนจำนวนข้าราชการที่ถูก ลงโทษทางวินัย 23. สัดส่วนของผู้มาใช้สิทธิเลือกตั้ง 24. สัดส่วนการใช้จ่ายภาครัฐต่อ GDP 25. ดัชนีการรับรู้เรื่องคอร์รัปชัน

กรมพัฒนาชุมชน ได้พัฒนาตัวชี้วัดความ “อยู่เย็น-เป็นสุข” ของชุมชนหรือความสุขมวลรวมชุมชน (Gross Village Happiness, GVH) โดยยึดเอาแนวคิดพื้นฐาน 3 ประการ คือ แนวคิดการพัฒนาประเทศไทยสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” (Green and Happiness Society) ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาที่เป็นองค์รวมมีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ซึ่งได้ดัชนีชี้วัดในระดับประเทศ สังคม ชุมชน ครอบครัว และบุคคล แบ่งเป็น 6 หมวดหลัก คือ การมีสุขภาวะ เศรษฐกิจเข้มแข็ง ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สภาพแวดล้อมที่ดี มีระบบนิเวศที่สมดุล และเป็นชุมชนประชาธิปไตย (ตารางที่ 2) ซึ่งถูกนำไปใช้วิเคราะห์ประเมินความ “อยู่เย็น-เป็นสุข” ของชุมชน โดยใช้กระบวนการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) ด้วยการจัดประชุมกลุ่มและเครื่องมือการมีส่วนร่วมจากการที่ชาวบ้านได้ศึกษาทำความเข้าใจและปรับเปลี่ยนคำเรียกตัวชี้วัดแต่ละตัวให้เหมาะสม เข้าใจตรงกัน ซึ่งนอกจากจะได้ผลการประเมินความ “อยู่เย็น-เป็นสุข” แล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาของชุมชน นำไปสู่การวางแผนและกิจกรรมการพัฒนา เพื่อยกระดับตัวชี้วัดตัวที่มีค่าคะแนนให้สูงขึ้น (กรมการพัฒนาชุมชน, 2555)

ตารางที่ 2 ดัชนีชี้วัด “ความอยู่เย็น-เป็นสุข” ของชุมชนหรือความสุขมวลรวมชุมชน

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด (ตัวอย่าง)
1. การมีสุขภาวะ	1.1 บุคคลมีความรู้ในการสร้าง สุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ไม่เจ็บป่วย อายุยืนนาน 1.2 บุคคลมีสุขภาพจิตใจที่ดี ยึดมั่นในคุณธรรม เชื่อมั่นใน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 1.3 บุคคลมีทักษะในการใช้ชีวิต อย่างมีคุณค่า อยู่ในสังคมอย่าง ปกติสุข สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ ตนเอง ครอบครัว และชุมชน อย่างเต็มศักยภาพ	- สุขภาพของหญิงตั้งครรภ์ก่อน และหลังคลอด เด็กแรกเกิดถึง 12 ปี - การได้กินอาหารมีคุณภาพ ถูกสุขลักษณะปลอดภัย - มีระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า - ชุมชนมีการปฏิบัติศาสนกิจ วัฒนธรรม ประเพณี - มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันใน สังคม - สามารถจัดการความขัดแย้ง - มีการทำแผนชุมชน

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด (ตัวอย่าง)
2. เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็งเป็นธรรม	2.1 ครอบครัวมีความมั่นคงในอาชีพ มีรายได้เพียงพอเกิดจากการมีสัมมาชีพ 2.2 ชุมชนมีการกระจายรายได้ในกลุ่มต่างๆ ในชุมชนอย่างเป็นธรรม 2.3 ชุมชนมีกิจกรรมสร้างความมั่นคงเศรษฐกิจฐานราก และพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนต่อเนื่อง มีสถาบันการเงิน	- คนอายุ 15-60 ปีมีอาชีพและรายได้ - มีรายได้ไม่ต่ำกว่า 23,000 บาท/คน/ปี - มีการรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มพัฒนาทักษะอาชีพ - มีวิสาหกิจชุมชน - ใช้ประโยชน์และสร้างรายได้จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน
3. ครอบครัวอบอุ่น	3.1 ครอบครัวรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน สามารถปฏิบัติบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้สามารถดำรงความเป็นครอบครัว และชุมชนได้อย่างมีคุณภาพยั่งยืน 3.2 ครอบครัว มีการอบรมเลี้ยงดูสมาชิกวัยเยาว์ให้เติบโตอย่างมีคุณภาพในวิถีชีวิตความเป็นไทย 3.3 ครอบครัว ชุมชน เลี้ยงดูผู้สูงอายุให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขก่อนวัยเรียน	- เด็กได้รับการเตรียมความพร้อม - เด็กได้รับการศึกษาภาคบังคับ, มัธยม - การอ่านออกเขียนได้ - การดื่มสุรา สูบบุหรี่ - ครอบครัวอบอุ่น - คนสูงอายุ คนพิการได้รับการดูแล
4. ชุมชนมีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี	4.1 ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข 4.2 ชุมชนมีการบริหารจัดการที่ดี ใช้แผนชุมชนในการยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน 4.3 ชุมชนร่วมกับภาคีการพัฒนาที่มีบทบาทเกื้อหนุนกันสร้างการทำงานภายในชุมชน 4.4 ชุมชนมีระบบการสื่อสารและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง 4.5 ชุมชนสามารถธำรงไว้ซึ่งคุณค่าของประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนเอกลักษณ์ความเป็นไทย	- คนในชุมชนมีส่วนร่วม - ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี - มีการสืบค้น รวบรวม และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น - มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีวิทยาการใหม่ๆ - ครีวเรือนมีการออมเงิน - มีสวัสดิการชุมชน

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด (ตัวอย่าง)
5. การมีสภาพแวดล้อมดี มีระบบนิเวศที่สมดุล	5.1 บุคคล ครอบครัว มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง 5.2 ชุมชนจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตให้มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 5.3 ชุมชนมีสาธารณูปโภคที่พอเพียง 5.4 ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ สภาพแวดล้อมมีคุณภาพ เพื่อสร้างสมดุลให้กับระบบนิเวศและยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีของคน	- มีบ้านเรือนอาศัยที่มั่นคง - ครีวเรือนมีน้ำสะอาดดื่มพอเพียง และมีน้ำใช้สะอาดพอเพียง - ไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ - มีการจัดบ้านเรือนถูกสุขลักษณะ - มีน้ำเพื่อการเกษตรพอเพียง - มีไฟฟ้า ระบบประปา - มีที่ดินทำกินของตนเอง - มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน - มีระบบการติดต่อสื่อสารที่ดีเพียงพอ - มีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ
6. เป็นชุมชนประชาธิปไตย มีธรรมาภิบาล	6.1 บุคคลมีศักดิ์ศรี สิทธิเสรีภาพ การยอมรับ และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นคนที่เท่าเทียมกันตามระบอบประชาธิปไตย 6.2 บุคคลปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ กติกา ประชาธิปไตย ไม่ซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการใช้สิทธิ์เลือกตั้ง 6.3 ชุมชนมีธรรมาภิบาลชุมชน มีระบบการบริหารจัดการที่ยึดหลักความโปร่งใส คำนึงถึง ความเป็นธรรม รับผิดชอบ 6.4 ชุมชน มีวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง สร้างความสันติสุข สนิทฉันท์ในชุมชนโดยชุมชน	- ครีวเรือนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นต่อส่วนรวม/ชุมชน - ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งมาก - ครีวเรือนส่งตัวแทนเข้าร่วมเวทีประชาคม - มีกฎระเบียบของหมู่บ้านและชุมชนปฏิบัติตาม - มีการสร้างเครือข่าย/ภาคีการพัฒนา

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (2548) ได้รวบรวมตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขที่หน่วยงานต่างๆ พัฒนาขึ้น 8 กลุ่มตัวชี้วัด ได้แก่ (1) ดัชนีวัดคุณภาพชีวิต (ความมั่นคงของมนุษย์) (2) ดัชนีชี้วัดระดับการพัฒนาที่ยั่งยืน (3) ตัวชี้วัดความสุขของประชาชนชาวไทย (4) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (5) ดัชนีความก้าวหน้าของคน 8 ประการ (6) เกณฑ์พื้นฐานในการดำรงชีพของคนไทย 10 ประการ (7) ดัชนีความอยู่ดีมีสุข และ (8) เมืองไทยแข็งแรง ซึ่งพัฒนามาจากฐานแนวคิดต่างๆ โดยหน่วยงานทั้งในระดับสากล (ESCAP, UNDP, United Nations Commission on Sustainable Development) หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงสาธารณสุข สสช.) และงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งได้นำเสนอรายละเอียดไว้บางส่วนในข้างต้น

2.7 อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) (สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2558)

สนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชนมีลักษณะเป็นสนธิสัญญาพหุภาคี กล่าวคือ เป็นสนธิสัญญาที่มีมากกว่าสองรัฐเข้าเป็นภาคีสถิตินิติสัญญา มีกระบวนการทำสนธิสัญญาหลายขั้นตอนตั้งแต่การเจรจา การให้ความยินยอมของรัฐเพื่อผูกพันตามสนธิสัญญาโดยการลงนาม การให้สัตยาบัน การภาคยานุวัติ บางรัฐอาจตั้งข้อสงวนหรือตีความสนธิสัญญา และเมื่อปฏิบัติตามขั้นตอนครบแล้ว ภาคีก็มีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามสนธิสัญญาต่อไป การเข้าเป็นภาคีของสนธิสัญญาก่อให้เกิดพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับสนธิสัญญา มิฉะนั้นอาจต้องรับผิดชอบในทางระหว่างประเทศ ดังนั้น เมื่อประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสถิตินิติสัญญาด้านสิทธิมนุษยชน ประเทศไทยก็ต้องปฏิบัติตามพันธกรณีของสนธิสัญญาดังกล่าว พันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนของไทย ปัจจุบันประเทศไทยเป็นภาคีสถิตินิติสัญญาด้านสิทธิมนุษยชน ซึ่งสหประชาชาติถือเป็นสนธิสัญญาหลัก จำนวน 7 ฉบับ ได้แก่ (1) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child - CRC) (2) อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women-CEDAW) (3) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights-ICCPR) (4) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-ICESCR) (5) อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination-CERD) (6) อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือที่ย่ำยีศักดิ์ศรี (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment-CAT) และ (7) อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities-CRPD)

สำหรับอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women-CEDAW) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ การประกันว่าสตรีและบุรุษมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติและดูแลจากรัฐอย่างเสมอภาคกัน ได้แก่

1. คำจำกัดความของคำว่า "การเลือกปฏิบัติต่อสตรี" (discrimination against women) พันธกรณีของรัฐภาคี มาตรการที่รัฐภาคีต้องดำเนินการเพื่อสนับสนุนความก้าวหน้าของสตรี มาตรการเร่งด่วนชั่วคราวเพื่อสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างบุรุษและสตรีอย่างแท้จริง ซึ่งจะไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งความแตกต่างทางเพศ การปรับรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อให้เอื้อต่อการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี การปราบปรามการลักลอบค้าและแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากสตรี

2. ความเท่าเทียมกันระหว่างบุรุษและสตรีในด้านการเมืองและการดำรงชีวิต (public life) ทั้งระดับประเทศและระหว่างประเทศ เช่น สิทธิในการเลือกตั้ง การสนับสนุนให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ความเท่าเทียมกันในกฎหมายว่าด้วยสัญชาติและการศึกษา

3. การที่สตรีจะได้รับการดูแลทางเศรษฐกิจ โดยได้รับความเท่าเทียมกันในด้านสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจ้างงานและสิทธิด้านแรงงาน การป้องกันความรุนแรงต่อสตรีในสถานที่ทำงาน ความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ โดยเฉพาะสตรีมีครรภ์และหลังคลอดบุตร การที่รัฐภาคีจะประกันความเป็นอิสระของสตรีด้านการเงินและความมั่นคงด้านสังคม การให้ความสำคัญแก่สตรีในชนบท ทั้งในด้านแรงงานและความเป็นอยู่

4. ความเท่าเทียมกันของบุรุษและสตรีในด้านกฎหมาย โดยเฉพาะในด้านกฎหมายแพ่งและกฎหมายครอบครัว ซึ่งเป็นการประกันความเท่าเทียมกันในชีวิตส่วนบุคคล

5. การจัดตั้งคณะกรรมการการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบพันธกรณีในการจัดทำรายงานของรัฐภาคี การปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการ และการมีส่วนร่วมของทบวงชำนาญพิเศษที่เกี่ยวข้อง

6. การมีให้ตีความข้อบทของอนุสัญญาที่จะขัดต่อกฎหมายภายในที่ดำเนินการมากกว่าที่กำหนดไว้ในอนุสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศที่มีอยู่ การนำพันธกรณีไปปฏิบัติในระดับประเทศ การเปิดให้ลงนามและกระบวนการเข้าเป็นภาคีของอนุสัญญา การแก้ไขอนุสัญญา เงื่อนไขการมีผลบังคับใช้ของอนุสัญญา การตั้งข้อสงวน การขัดแย้งในการตีความระหว่างรัฐภาคี

2.8 การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs)

คณะกรรมการเพื่อการพัฒนายั่งยืนของสหประชาชาติ ได้ให้นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ไว้ว่า “คือการพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสมรรถภาพในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต” (United Nations, 1987) ในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ สมัยสามัญ ครั้งที่ 70 เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2558 ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ ประเทศไทยและประเทศสมาชิกสหประชาชาติรวม 193 ประเทศ ร่วมลงนามรับรองวาระการพัฒนายั่งยืน ค.ศ. 2030 ซึ่งเป็นกรอบการพัฒนาของโลกเพื่อร่วมกันบรรลุเป้าหมายการพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ภายในปี ค.ศ. 2030 โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.; มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ป.) เป้าหมายการพัฒนายั่งยืน มีทั้งหมด 17 เป้าหมาย แบ่งเป็น 5 มิติ ได้แก่ สังคม (People) สิ่งแวดล้อม (Planet) เศรษฐกิจและความมั่งคั่ง (Prosperity) สันติภาพและความยุติธรรม (Peace) และความเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา (Partnership) ซึ่งมีความเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกัน (ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนายั่งยืน (SDG Move), 2559; สหประชาชาติประเทศไทย, ม.ป.ป.)

การศึกษาในครั้งนี้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนายั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs) เป้าหมายที่ 5 หรือ SDG # 5 Gender Equality ซึ่งอยู่ในมิติด้านสังคม (People) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน รวมถึงความเท่าเทียมของหญิงชาย และมีความเชื่อมโยงกับอีก 4 มิติ ทั้งนี้คำว่า “Gender Equality” หมายถึง ความเท่าเทียมของหญิงชายและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สตรีและเด็กหญิง องค์การสหประชาชาติรายงานว่าถึงแม้ปัจจุบันเด็กผู้หญิงจะได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น และมีจำนวนผู้หญิงในตลาดแรงงานมากขึ้น แต่ยังคงมีความไม่เสมอภาคระหว่างเพศในการเข้าถึงสิทธิแรงงานและค่าจ้าง รวมถึงการเลือกปฏิบัติต่อเพศหญิง ซึ่งยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนายั่งยืน โดยเน้นการพัฒนาที่ครอบคลุมเป้าประสงค์ (1) ยุติการเลือกปฏิบัติและขจัดความรุนแรงทุกรูปแบบต่อผู้หญิงและเด็กหญิง (2) ยอมรับและให้คุณค่าต่อการดูแลและทำงาน

บ้านแบบไม่ได้รับค่าจ้าง (3) การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพในการเป็นผู้นำและการตัดสินใจในทุกระดับ (4) การเข้าถึงสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์โดยถ้วนหน้า (5) การปฏิรูปเพื่อให้ผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรทางเศรษฐกิจ (6) ความเสมอภาคทางเพศด้านอื่นๆ ในทุกระดับ และ (7) เพิ่มพูนการใช้เทคโนโลยีที่ส่งเสริมผู้หญิงและเด็กหญิง (ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG Move), 2559; สหประชาชาติประเทศไทย, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 2 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 17 เป้าหมาย

2.9 ความเหลื่อมล้ำ (Inequality)

ความเหลื่อมล้ำ หมายถึง ความแตกต่าง ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายทรัพยากรและฐานะความเป็นอยู่ของประชากรในประเทศหรือสถานการณ์ที่บุคคลหนึ่งได้รับบางอย่างที่คนอื่นไม่ได้รับ โดยความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมมีความเกี่ยวเนื่องครอบคลุมทุกมิติของสังคม ความเหลื่อมล้ำแบ่งเป็น 4 ด้าน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) คือ ด้านเศรษฐกิจ เป็นความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายความมั่งคั่ง รายได้และทรัพย์สิน การถือครองที่ดิน ด้านสังคม เน้นความเหลื่อมล้ำทางโอกาสการเข้าถึงบริการสาธารณะ การจัดสรรและกระจายทรัพยากรและบริการของภาครัฐ เช่น การศึกษา สาธารณสุข ด้านความยุติธรรม เป็นความไม่เท่าเทียมกันทางสิทธิและโอกาสการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของประชาชน และด้านการเมือง เป็นความเหลื่อมล้ำของอำนาจต่อการเมือง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองและกำหนดนโยบาย

สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2554) ได้กล่าวไว้ว่า ความเหลื่อมล้ำเป็นการกล่าวถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ที่มีโอกาสกับผู้ที่มีขาดโอกาส ซึ่งโอกาสในที่นี้คือโอกาสในการเข้าถึง ต่อบริการ และจัดการทรัพยากรต่างๆ ในสังคม ความเหลื่อมล้ำบางครั้งก็เป็นเหตุ บางครั้งก็เป็นผลในตัวเอง ที่เป็นเหตุเพราะความเหลื่อมล้ำจึงทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมหรือเนื่องจากคนเกิดมา "ไม่เท่ากัน" จึงก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำตามมา การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น มีงานทำและมีความมั่นคงในอาชีพมากขึ้น รายได้เฉลี่ยของประชาชนเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาความยากจนลดลง มีการเข้าถึงบริการทางสังคมและสาธารณสุขไปทั่วมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความไม่เท่าเทียมกันในโอกาสของประชาชนกลุ่มต่างๆ โอกาสของคนในเมืองกับชนบทในการเข้าถึงบริการสาธารณะที่มีคุณภาพยังมีช่องว่างมากและการเข้าถึง

สิทธิต่างๆ ในสังคมยังไม่เท่าเทียมกันซึ่งเป็นปัญหาที่สะท้อนถึงความเหลื่อมล้ำที่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างในสังคมไทย ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้รับความเดือดร้อนจากความไม่ทัดเทียมของความเติบโตทางเศรษฐกิจและความแตกต่างในการเป็นเจ้าของทรัพยากร ส่งผลต่อรายได้ที่แตกต่างกันมากระหว่างกลุ่มคนในสังคม อันสะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมของโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและสิทธิพื้นฐาน รวมทั้งความไม่เป็นธรรมด้านอำนาจต่อรอง จากปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการขาดโอกาสเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการเข้าถึงทรัพยากรของประชาชนในบางกลุ่มบางพื้นที่ รวมทั้งความไม่เป็นธรรมด้านสิทธิและอำนาจต่อรองของประชาชนบางกลุ่มและส่งผลต่อการแสวงหารายได้เพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งสรุปรูปแบบความเหลื่อมล้ำได้ 3 รูปแบบ คือ

1. ความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่งและรายได้ (Wealth & Income Inequality) ซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่มีลักษณะไม่สมดุลหรือกระจุกตัวในพื้นที่หรือบางสาขาการผลิต ส่งผลให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนากระจายไม่ทั่วถึงทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มบุคคล
2. ความเหลื่อมล้ำด้านการกระจายโอกาส (Opportunity Inequality) ในการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะที่มีคุณภาพ ทั้งด้านการศึกษา การเข้าถึงสวัสดิการสังคม และการเข้าถึงแหล่งทุนหรือปัจจัยการผลิต
3. ความเหลื่อมล้ำด้านอำนาจ (Power Inequality) ทั้งด้านสิทธิทางการเมือง อำนาจต่อรองในการเข้าถึงทรัพยากร การมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและทิศทางในการพัฒนาทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ส่งผลให้การจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างไม่เท่าเทียม และอาจเกิดการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) ต่อกลุ่มที่มีอำนาจในสังคมน้อย

จากข้อมูลที่บ่งชี้สภาพปัญหาในภาพรวมของประเทศและสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำที่กล่าวถึงในตอนต้น จะเห็นได้ว่า ปัญหาความเหลื่อมล้ำมีหลากหลายรูปแบบและมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงระหว่างกัน แต่เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยเชิงโครงสร้างอันเป็นสาเหตุของปัญหาความเหลื่อมล้ำ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2557) พบว่ามาจาก 5 สาเหตุสำคัญดังนี้

1. โครงสร้างทางเศรษฐกิจไทย เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มเจ้าของทุนมากกว่าเจ้าของแรงงาน กล่าวคือผลประโยชน์จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มาจากฐานการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ผลตอบแทนของทุนจึงเป็นของผู้ประกอบการโดยส่วนใหญ่ ในช่วงที่ผ่านมารายได้ที่เป็นค่าตอบแทนแรงงานและสวัสดิการคิดเป็นสัดส่วนเฉลี่ยเพียงประมาณร้อยละ 37.4 ของ GDP ในขณะที่รายได้ในส่วนผลตอบแทนของทุนและผู้ประกอบการคิดเป็นสัดส่วนประมาณร้อยละ 59.7 ของ GDP จึงกลายเป็นช่องว่างระหว่างชนชั้นรายได้และระหว่างสาขาการผลิต นอกจากนั้นโครงสร้างการผลิตที่มีแรงงานนอกระบบในสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 62.6 ซึ่งเป็นกลุ่มที่ขาดหลักประกันทางสังคมการเข้าถึงสวัสดิการสังคมยังมีจำกัด
2. โครงสร้างการบริหารจัดการภาครัฐมีลักษณะรวมศูนย์ไว้ที่ส่วนกลางและโครงสร้างบริการพื้นฐานของรัฐกระจุกตัวอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งเมืองใหญ่ต่างๆ ในภูมิภาค ส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพระหว่างประชากรเขตเมืองและเขตชนบท และประชากรในแต่ละภูมิภาค บริการพื้นฐานของรัฐทั้งบริการด้านการศึกษาและการพัฒนาทักษะฝีมือ ด้านสาธารณสุข และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ส่วนใหญ่กระจุกตัวหนาแน่นในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลรวมทั้งเมืองใหญ่ต่างๆ

3. ปัญหาระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่ดินเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญสำหรับการประกอบอาชีพและความมั่นคงในการดำรงชีวิต ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินจึงมีความเชื่อมโยงกับปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันมีปัญหาต่างๆ ในการใช้ประโยชน์ที่ดิน เช่น การบุกรุกที่ดินของรัฐ ที่ดินรกร้างว่างเปล่าหรือใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างราษฎรกับรัฐ ทั้งนี้ ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าวส่วนหนึ่งเกิดจากหน่วยงานบริหารจัดการที่ดินของรัฐยังขาดเอกภาพ ที่ดินของรัฐส่วนใหญ่ขาดความชัดเจนในเรื่องกรรมสิทธิ์ รวมทั้งการขาดระบบฐานข้อมูลที่ดินที่มีประสิทธิภาพ แผนที่แนวเขตที่ดินของรัฐจึงมีแนวเขตพื้นที่ทับซ้อนกันเองหรือมีหลักเขตไม่ชัดเจน นอกจากนี้ การประกาศเขตป่าสงวน/เขตอุทยานที่ดินของรัฐมิได้มีการสำรวจที่ดินในส่วนที่ราษฎรทำกินและอาศัยอยู่เดิม ประกอบกับกฎหมายที่ดินและป่าไม้ให้อำนาจรัฐในการบริหารจัดการ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน เป็นต้น

4. กระบวนการยุติธรรมยังมีข้อจำกัดสำหรับคนจน กล่าวคือ คนจนและคนชายขอบยังไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างทั่วถึง ส่วนหนึ่งเพราะการออกแบยกต่อการเข้าถึง เช่น การเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมมีค่าใช้จ่ายสูง การดำเนินคดีใช้เวลายาวนานทำให้ต้นทุนสูง รวมทั้งการเน้นแบบแผนขั้นตอนปฏิบัติของทางราชการโดยเคร่งครัด ต้องมีเอกสารหลักฐานครบถ้วน การใช้ภาษาที่ยากต่อการเข้าใจ การผูกขาดอำนาจไว้ที่รัฐโดยไม่กระจายสู่ชุมชน เป็นต้น

5. การบริหารราชการแผ่นดินที่ขาดประสิทธิภาพและความโปร่งใสรวมทั้งการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบและการทุจริตคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้การดำเนินนโยบายสาธารณะและการจัดบริการสาธารณะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล บางส่วนเป็นการใช้จ่ายที่ไม่ตรงกับกลุ่มเป้าหมายหรือปัญหาเร่งด่วน ประกอบกับการขาดระบบฐานข้อมูลที่ทันสมัยที่สามารถบ่งชี้ถึงกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการนโยบายไปสู่การปฏิบัติได้ตรงกับกลุ่มเป้าหมายที่ควรจะได้รับ โดยเฉพาะการขาดระบบฐานข้อมูลที่บ่งชี้ลักษณะของคนจน/ผู้ด้อยโอกาส จึงทำให้การบริหารจัดการของภาครัฐไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มคนจน/ผู้ด้อยโอกาสเท่าที่ควร

2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พนมศักดิ์ พรหมบุรณย์ บุศรา ลัมนิรันดร์กุล กุศล ทองงาม และ เทวินทร์ แก้วเมืองมูล (2556) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและดัชนีชี้วัดความสุขของชุมชนบนพื้นที่สูงเพื่อหาปัจจัยชี้วัดที่บ่งบอกสถานภาพหรือเป็นองค์ประกอบเงื่อนไขซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุข สำหรับใช้เป็นมาตรวัดเพื่อเทียบเคียงความอยู่ดีมีสุขของชุมชนบนพื้นที่สูง พบชุดตัวชี้วัด 6 หมวดหมู่ รวม 31 ตัวชี้วัด ได้แก่ หมวดเศรษฐกิจ: (1) รายได้ครัวเรือนมั่นคง (2) มีพื้นที่ทำกินอุดมสมบูรณ์และพอเพียง (3) มีน้ำเพื่อการเกษตรพอเพียง (4) มีแหล่งทุน/แหล่งกักเก็บเงิน (5) มีที่อยู่อาศัยมั่นคง-ถาวร และสิ่งอำนวยความสะดวก หมวดคนและครอบครัว: (6) สุขภาพอนามัยดี (7) ครอบครัวเข้มแข็งอบอุ่น (8) ปลอดภัย-ยาเสพติด (9) การศึกษาที่ดี (10) มีอาหารพอเพียงปลอดภัย หมวดสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน: (11) ถนนดี (12) มีน้ำดื่ม น้ำใช้ สะอาด และพอเพียง (13) มีไฟฟ้าใช้ (14) การสื่อสาร (15) บริการสาธารณะสุข (16) มีโรงเรียน/สถานศึกษา หมวดชุมชนและสังคม: (17) มีผู้นำที่ดี มีความเข้มแข็ง (18) ชุมชนสงบสุข (19) ชุมชนช่วยเหลือแบ่งปันกัน (20) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (21) ปลอดภัย-ยาเสพติด (22) การมีและปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน (23) การกระจายข่าวสารที่ดี หมวดวัฒนธรรมประเพณี: (24) การมีและ

ปฏิบัติตามศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี (25) มีระบบผู้อาวุโส ผู้นำทางสังคม หมวดทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม: (26) ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ (27) แหล่งน้ำธรรมชาติที่สมบูรณ์ (28) ได้ใช้ประโยชน์จากป่า (29) มีและปฏิบัติตามระเบียบเพื่อรักษาธรรมชาติ (30) ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (31) ไม่มีมลภาวะ สิ่งรบกวนต่างๆ

เบญจพรรณ เอกะสิงห์ ประทานทิพย์ กระทบ นัทธมน ธีระกุล และ พิมพิมล แก้วมณี (2559) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ปัจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูง 8 พื้นที่ ด้วยแบบสอบถามและแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework, SLF) ปรับปรุงโดย OECD (2011b) ใช้เป็นกรอบในการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลด้านคุณภาพชีวิต 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพ ความสมดุลด้านการงานและการใช้ชีวิตด้านอื่น ด้านการศึกษา ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านการมีส่วนร่วมและการปกครอง ด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยส่วนบุคคล และความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย ส่วนที่ 2 สภาพความเป็นอยู่ด้าน รายได้ การจ้างงาน และความมั่นคงทางอาหาร พบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้ ได้แก่ การศึกษาสูงสุดของครัวเรือน ขนาดพื้นที่เกษตร ทรัพย์สินของครัวเรือน จำนวนสมาชิกครัวเรือน ด้านปัจจัยที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือน ได้แก่ ความพอใจในชุมชน คุณภาพชีวิตของเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมกับ สวพส. การมีไฟฟ้า ด้านความมั่นคงทางอาหาร ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางอาหาร ได้แก่ คุณภาพชีวิตของเพื่อนบ้าน ความหลากหลายของพืชที่ปลูก และสรุปได้ว่าผลสำเร็จของการพัฒนาในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา สวพส. ได้ทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น

ปองสุข ศรีชัย ธนาวัฒน์ ชันติวงศ์ หริพล ธรรมนารักษ์ และ สมควร สงวนแพง (2561) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการหลวง: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงผาตั้ง โดยสัมภาษณ์เกษตรกรที่เข้าร่วมเป็นเกษตรกรของโครงการหลวง 29 คน ด้วยเทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ พบว่าหลังเข้าร่วมเป็นเกษตรกรของโครงการหลวง เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นในทุกด้าน ได้แก่ ด้านบุคคล ด้านครอบครัว ด้านสังคมและเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ ทั้งตรงและทางอ้อม จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและคุณภาพชีวิตในมิติต่างๆ ของระดับบุคคล

สม จะเปา (2560) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะฉิ่นบ้านใหม่สามัคคี ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวกะฉิ่นมีด้านความเชื่อ ศาสนาแบบดั้งเดิม วัฒนธรรมและประเพณีที่เชื่อถือกันมายุคต่อยุคจนถึงปัจจุบัน หลังได้รับการยอมรับการเป็นชนเผ่า ชีวิตความเป็นอยู่ค่อยๆ พัฒนาขึ้น วัฒนธรรมและประเพณีของชนชาติพันธุ์ได้เปลี่ยนไปตามสังคม สามารถแสดงออกได้อย่างเปิดเผย เช่น วัฒนธรรมประเพณีการแต่งกาย ภาษา และการเต้นรำ แต่อย่างไรก็ตามยังมีบางส่วนที่ไม่สามารถยอมรับตามกฎหมาย เช่น การศึกษาที่ทุกคนเข้าใจว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่ดี แต่ขึ้นอยู่กับความขวนขวายเรียนรู้ที่ต่างกัน บางคนส่งเสริมให้ลูกหลานได้รับการศึกษาอย่างดีก็มีอนาคตสดใส บางคนไม่มีโอกาสให้ลูกหลานได้รับการศึกษาจึงแตกต่างกันในความรู้ ความเข้าใจ แต่ชาวกะฉิ่นก็มีความสุขในความเป็นอยู่ปัจจุบัน

พระมงคล สุ่มงคโล (2560) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อวิถีชีวิตชนเผ่าละว้า หมู่ที่ 11 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตัวอย่างการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำอาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ครู กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มเยาวชน จำนวน 30 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ นักวิชาการจากโครงการหลวงแม่สะเรียง พบว่า วิถีชีวิตของชนเผ่าละว้า มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมากทั้งด้านครอบครัวและประชากร ด้านภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่สภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่บางกรณีนำไปสู่ปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาด้านการเสื่อมถอยทางศีลธรรม ส่วนกระบวนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสมาชิกในชุมชนมีค่านิยมแบบใหม่ รับวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกมาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งส่งผลทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีผลมาจากปัจจัยภายใน คือ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ลักษณะครอบครัวและที่อยู่อาศัย ความต้องการทางด้านวัตถุ การยอมรับประเพณีและวัฒนธรรมใหม่ๆ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม และปัจจัยภายนอก คือ การพัฒนาของภาครัฐ การจัดการศึกษา เศรษฐกิจ ความเจริญด้านเทคโนโลยี

เริงชัย ต้นสุชาติ และ ธรรมนูญ คำแก้ว (2552) ได้ศึกษาดัชนีวัดความสุขและความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกชุมชนในมูลนิธิโครงการหลวง โดยสุ่มตัวอย่างสมาชิกของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ป๋นหลวงและทุ่งหลวง จำนวน 469 ตัวอย่าง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าดัชนีความสุขและความอยู่ดีมีสุขประกอบด้วย 6 หมวด คือ เศรษฐกิจ ครอบครัว สุขภาพ สังคมและวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมถึงสวัสดิการสังคมและธรรมาภิบาล โดยกลุ่มตัวอย่างให้น้ำหนักดัชนีชีวิตหมวดเศรษฐกิจมากที่สุด แต่เมื่อพิจารณาความแตกต่างด้านชนเผ่า พบว่า ชนเผ่ากะเหรี่ยงและม้งจะให้ความสำคัญกับครอบครัวมากที่สุด ซึ่งต่างจากชนเผ่ามูเซอและลีซอที่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจมากที่สุด โดยความสุขเฉลี่ยที่ได้จากตัวชี้วัดและการประเมินด้วยตนเองอยู่ในระดับปานกลาง นอกจากนี้จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่กำหนดความสุขในแต่ละระดับด้วยแบบจำลองโพรบิตแบบเรียงลำดับ พบว่า ดัชนีหมวดครอบครัว สังคมและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มีนัยสำคัญทางสถิติ